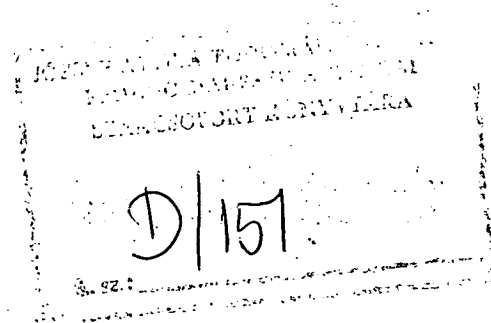

A MAGYARRÓL OROSZRA FORDÍTÁS
A FŐISKOLAI LEXIKAOKTATÁSBAN

Bölcsészdoktori értekezés

Rakonczás Pál

S Z E G E D

1 9 7 7

T A R T A L O M

BEVEZETÉS	1-5
<u>I.</u> A FORDÍTÁS SZEREPE A MODERN IDEGEN NYELVEK OKTATÁ- SÁBAN	6-15
1. A fordítást az anyanyelv létezése és hatása te- szi elkerülhetetlenné	7-8
2. A fordítás a szemantizáció és a tudatosítás egyik eszköze	8-12
3. A fordítás a nyelvi interferencia leküzdésének egyik eszköze	12-13
4. Az anyanyelvről idegen nyelvre való fordítás mint univerzális szintetizátor	13-15
<u>II.</u> AMIT AZ ISKOLAI /TAN-/ FORDÍTÁSRÓL TUDNI KELL . .	16-25
1. Az iskolai fordítás helye és meghatározása . .	16-19
2. A fordítás logikai műveletei	19-22
3. A tanfordítás elé támasztott követelmények . .	22-25
<u>III.</u> A MAGYARRÓL OROSZRA TÖRTÉNŐ SZÓBELI FORDÍTÁS AZ OROSZ SZAKOS FŐISKOLAI HALLGATÓK OROSZ BESZÉDGYA- KORLATI FOGLALKOZÁSAIN	26-47
1. A szövegen alapuló idegennyelv-oktatás két fá- zisa és a magyarról oroszra történő szóbeli for- dítás előfeltétele	26-29
2. A magyarról oroszra történő szóbeli fordítás mint az új nyelvi anyag begyakorlásának eszköze	29-35
3. A magyarról oroszra történő szinkron fordítás szerepe a nyelvi anyag ismétlésében	36-38
4. A magyarról oroszra történő szóbeli fordítás mint az új ismeretek szerzésének eszköze . . .	38-41

5. A magyarról oroszra történő szóbeli fordítás helye az egynyelvű gyakorlatok között	41-45
---	-------

6. A magyarról oroszra történő szóbeli fordítás alkalmazásának eddigi tapasztalatai	45-47
---	-------

10. MILYEN OROSZ NYELVI ISMERETEK ÉS JÁRTASSÁGOK SZÜKSÉGESEK A MAGYARRÓL OROSZRA TÖRTÉNŐ ÍRÁSBELI FORDÍTÁS MEGVALÓSÍTÁSÁHOZ	48-60
---	-------

1. Mi teszi szükségessé a kérdés vizsgálatát? . . .	48-50
2. A legszükségesebb alaktani ismeretek	51-53
3. Egy dolgozat negatív tapasztalatai	53-55
4. További szükséges ismeretek és jártasságok a szakirodalom alapján	55-60

11. A MAGYARRÓL OROSZRA TÖRTÉNŐ ÍRÁSBELI FORDÍTÁS ÚJ TECHNIKÁJA	61-78
---	-------

1. A magyarról oroszra történő írásbeli fordítás iskolai gyakorlata és tanításának szükségessége a főiskolai orosz szakos tanárképzésben	61-64
2. A szakirodalom által javasolt fordítási eljárás előnyei és hátrányai a főiskolai orosz szakos tanárképzésben	65-66
3. Az új fordítási technika létrejötte és jellemző vonásai	67-70
4. Az új fordítási technika mozzanatai	70-72
5. Az új fordítási technika alkalmazásának feltételei és tapasztalatai	72-75
6. A szóbeli és az írásbeli fordítás kapcsolata, a lefordítandó magyar szövegek egymásra épülése . .	75-78

BEFEJEZÉS	79-80
MELLÉKLETEK	81-96
JEGYZETEK	97-

BEVEZETÉS

Kutatásaim tárgyát kizárólag a magyarról oroszra történő iskolai /tan-/ fordítás kérdései képezik. Jelen bölcsész-doktori disszertációmban - a fordítás szakirodalmára is támaszkodva - összegezem mindazokat a fordítással kapcsolatos tapasztalataimat, amelyekre a főiskolai orosz szakos tanárképzésben eddig szert tettem. A magyarról oroszra történő szóbeli fordítást tudatosan tíz éve alkalmazom, amikor annak intenzív alkalmazását a tanszékünkön felépült új nyelvi laboratórium is indokolttá tette. A magyarról oroszra történő írásbeli fordítás jelen disszertációban közölt technikájának alkalmazását mindössze három éve kezdtem meg, pozitív eredményei azonban már nyilvánvalók.

Az iskolai /tan-/ fordításról viszonylag sok tanulmány jelenik meg napjainkban, de igen sok köztük elsősorban elméleti jellegű, s éppen ezért néhányukról az sem állapítható meg, hogy idegen nyelvről anyanyelvre, vagy pedig anyanyelvről idegen nyelvre történő fordításról van bennük szó. Általában amikor a fordításnak az idegen nyelvek oktatásában betöltött szerepéről írnak, a legtöbb esetben az idegen nyelvről anyanyelvre való fordításra gondolnak. Ennek mottója pedig: az anyanyelv szerepe az idegen nyelv elsajátításában.

Évekkel ezelőtt abból a természetes szituációból indultam ki, hogy az idegen nyelv egyes elemeit mindig az anyanyelv bázisán sajátítjuk el a leghamarabb. Ha egy idénen nyelvi környezetben meg akarom tudni, hogy egy adott szót vagy kifejezést hogyan mondanak az illető idegen nyelven, megkérdezem valakitől vagy megnézem a szótárban. Ezután pedig több-

szőr elmondom magamban mindaddig, amíg a realizálására sor nem kerül.

Ezt a motivumot használtam fel akkor, amikor az orosz szövegek nyelvi anyagát - az egynyelvű gyakorlatok mellett - magyarról oroszra történő szóbeli fordítás útján is kezdem tanítani. Ez a szóbeli fordítás lényegében még visszafordítás ^{/1/}, amely a szókincs kikérdezésével kezdődik, majd a kifejezésanyag begyakorlásával folytatódik, míg végül összefüggő magyar szöveg szinkron fordításával fejeződik be.

Eddigi tapasztalataim azt bizonyítják, hogy a magyarról oroszra történő szóbeli fordítás - az egynyelvű gyakorlatok mellett - kiválóan alkalmas a nyelvi anyag tudatosítására, elsődleges rögzítésére és begyakorlására. A módszertani szakirodalom figyelmeztet arra, hogy a fordítást általában csak a nyelvi anyag feldolgozásának bizonyos - lehetőleg a kezdeti - szakaszain célszerű alkalmazni. ^{/2/} Vonatkozik ez a magyarról oroszra történő szóbeli fordításra is, noha ez a fordítás úgy történik, hogy magyarul csak a tanár beszél, s így az anyanyelv csak stimulusként szolgál a hallgatók reagálásainak kiváltására.

A magyarról oroszra történő írásbeli fordítást - első sorban mint az ismeretek ellenőrzésének eszközt - ezelőtt is alkalmaztam. Az ezirányú tevékenységem azonban nem volt eléggé tudatos és teljes, mert fordítani nem tanítottam, mivel az orosznyelv-oktatás felsőfokához igazodó fordítási eljárás nem volt birtokomban. Az új fordítási eljárás kikísérletezéséhez az alapötletet J. I. Reckertől ^{/3/} vettem át, aki az írásbeli fordítást is fordítási egységek alapján tanítja és végezteti.

A fordítási egységek ötletének birtokában arra a következtetésre jutottunk, hogy mivel nálunk az írásbeli fordítás a szóbelin alapszik, a fordítási egységeknek két részre kell oszlaniuk: a maximális begyakorlottság /automatizáltság/ szintjén elsajátított - ismert - és a fordítás pillanatában még új -ismeretlen - beszédelemekre. Ebből pedig egyenesen következik az, hogy az ismert beszédelemek - fordítási egységek - esetében a hallgatóknak a fordítás technikai műveletét nem kell elvégezniük. Ez a következtetésünk a fordítás gyakorlatában hamar beigazolódott.

A fordítási egységek alapján történő fordítás megvalósításának volt egy feltétele: a fordítási egységek megfelelő arányú egybeesése a két - magyar és orosz - nyelv vonatkozásában. Amennyiben az adott nyelvpárban a fordítási egységek az esetek döntő többségében egybeesnek, úgy a fordítási egységek alapján történő fordítás tanítása célszerű és előnyös.

A két kérdésnek pozitív irányban történő eldőlése tette lehetővé az új fordítási eljárás bevezetését, amelyet mi feltételesen lexikai fordítási technikának neveztünk el. /4/

Az új fordítási eljárást először a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán 1976. április 22-23-án megrendezett V. Felsőoktatáspedagógiai Nemzetközi Tudományos Ülésszakon ismertettük.

Jelen disszertációban a két fő kérdés tárgyalása mellett nem térhettem ki más, de a fordításra vonatkozó olyan kérdések rövid áttekintése elől, melyekkel véleményem szerint minden orosztanárnak tisztában kell lennie, aki az orosznyelv-oktatás valamely fokán fordítást alkalmaz.

A dolgozat első fejezetében ismertetem a fordítás pozitív szerepét a modern idegen nyelvek oktatásában. A fordítás - s ez főleg az anyanyelvről idegen nyelvre történő fordításra vonatkozik - lényeges szerepet játszik a nyelvi anyag tudatosításától annak begyakorlásáig. A fordítás az új nyelvi ismeretek elsajátításának eszköze is. /Az utóbbi tétel bizonyítása a megfelelő fejezetekben történik./

A második fejezetben vázolom az iskolai /tan-/ fordítás helyét a fordítások rendszerében és mindazokat az alapismereteket, amelyeket az orosztanárnak az iskolai fordításról tudnia kell.

A harmadik fejezetben mutatom be a magyarról oroszra történő szóbeli fordítás alkalmazását az orosz szakos főiskolai hallgatók beszédgyakorlati foglalkozásain. Itt is hangsúlyozzuk, hogy a szóbeli fordítást más egynyelvű gyakorlatok mellett a megfelelő helyen és a megfelelő arányban kell alkalmazni. Ennek a fordításnak egyik fő jellemzője, hogy sok visszafordítási elemet is tartalmaz, hiszen csak úgy tudja betölteni a neki szánt szerepet. Ezt a fordításfajtát, valamint az egynyelvű gyakorlatok között elfoglalt helyét a MAPRJÁL 1976. aug. 23-tól 28-ig Varsóban megrendezett III. kongresszusán ismertettük.

A negyedik fejezetben a módszertani szakirodalom és a magam tapasztalata alapján ismertetem, milyen orosz nyelvi ismeretek és jártasságok szükségesek a magyarról oroszra történő írásbeli fordítás sikeres megvalósításához. Itt vettem föl azt a kérdést is, hogy a magyarról oroszra való fordítás egyáltalán mikor tekinthető fordításnak. Más szóval:

hol kezdődik a fordítás? A magyarról oroszra történő írásbeli iskolai /tan-/ fordítás céljára megszerkesztett magyar szöveg összetevői:

- a/ szó szerinti visszafordítási elemek,
- b/ átalakítást igénylő beszédelemek,
- c/ régebbiről ismert beszédelemek,
- d/ új fordítási elemek.

Az ötödik fejezetben kerül bemutatásra a magyarról oroszra történő írásbeli fordítás új technikája, amelyet a főiskolai orosz szakos tanárképzésben harmadik éve eredményesen alkalmazunk.

I.

A FORDÍTÁS SZEREPE A MODERN IDEGEN NYELVEK
OKTATÁSÁBAN

Az idegennyelv-oktatásban alkalmazott direkt módszer egy időre háttérbe szorította a fordítást. Az utána következő - audió-vizuális, szituatív és struktúrális - módszerek sem hoztak lényeges változást ebben a vonatkozásban. Ezek a módszerek viszonylag rövidebb életűek voltak, jellemzőjük volt még, hogy párhuzamosan futottak egymás mellett, s így egyikük sem tudott kiteljesedni olyan mértékben, mint az őket megelőző direkt módszer.

Az utóbbi évek gazdag módszer-termése eredményezte egyik oldalról azt a pozitív folyamatot, amely a tanárok nagy csoportja kezében a módszerek párhuzamossága mellett biztosította a változatosságot és az eredményesebb munkát; másik oldalról viszont a tanárok egy kisebbik csoportja körében kapkodást, káoszt okozott, aminek egyenes következménye lett itt az oktatási színvonal csökkenése. Az idegennyelv-tanárok utóbbi része ugyanis nem azt nézte, hogy mit tud hasznosítani az új módszerből, hanem elsősorban arra próbált ügyelni, hogy ne maradjon el a "divattól".

A hatvanas évek elejétől a módszertani szakirodalomban mind több olyan tanulmány jelenik meg, amely a fordítás szükségzerű és nélkülözhetetlen voltát hangoztatja az élő idegen nyelvek oktatásában. E közös jegye mellett ennek a szakirodalomnak az az eltérő vonása, hogy indoklásul az egyes szerzők más és más szempontot helyeznek előtérbe.

1. A fordítást az anyanyelv létezése és hatása
teszi elkerülhetetlenné

A fordítás elkerülhetetlenségét S. Bär /5/ a második jelzőrendszerrel magyarázza, amely elsősorban az anyanyelvi jelenségekre reagál és fejlődik tovább. Az idegen nyelv tanulása közben az idegen nyelvi ingerek az anyanyelvi jelzőrendszerre irányulnak. Ez azt jelenti, hogy az idegen nyelv valamennyi jelenségét előbb az anyanyelvre kell lefordítani. A tulajdonképpeni látható vagy hallható jelenség előtt már hat a második jelzőrendszer. Ez a jelzőrendszer pedig az idegen nyelvi ingerekre vonatkozólag mindaddig a fordítás jegyét viseli magán, amíg az idegen nyelvi és anyanyelvi jelenségek, valamint a környezetből érkező ingerek nem ugyanazt az ingerületet váltják ki. Az anyanyelvi szó tehát mindaddig a jelzés szerepét tölti be, amíg az idegen nyelvi szó teljesen egybe nem olvad vele. Ez azt jelenti, hogy az anyanyelv - így a belső fordítás is - minden produktív nyelvi tevékenységnek az alkotórésze egészen a nyelvi szerkezetek automatizálásáig.

A gyakorló pedagógusnak tehát tudomásul kell vennie a fordítás elkerülhetetlenségét az idegen nyelvek oktatásában, valamint azt, hogy a belső fordítást csak az adott idegen nyelvi elemek automatizálásával tudja kiküszöbölni.

Ugyanezt az álláspontot képviseli L. V. Scserba, /6/ aki szerint száműzhetjük az anyanyelvet a tanítás folyamatából /s ezzel szegényebbé tehetjük a folyamatot, mivel lefegyverezzük az idegen nyelvet az anyanyelv hatása elleni

védekezésében/, de a tanulók fejéből való kiűzése iskolai körülmények között lehetetlen. Tekintettel arra, hogy ez a próbálkozásunk mindenképpen sikertelen maradna, L. V. Scserba azt ajánlja, hogy az anyanyelv jelenlétének a tudomásul vétele mellett minél sokoldalúbban használjuk fel a tanulók anyanyelvi tapasztalatait az idegen nyelv oktatásának folyamatában.

A fordítás jelenlétét az iskolai fogalmazás tanításakor sem lehet figyelmen kívül hagyni. K. W. Moody ^{/7/} az iskolai fogalmazást leplezett fordítási gyakorlattípusnak nevezi, amelynek sajátos jegye az idegen nyelven való fogalmazás és a fordítás elemeinek a keveredése. A tanulónak olyan nyelven kell gondolatait kifejeznie, amelyen még nincsen elég gyakorlata az adott gondolatok kifejezésére. Ezért arra kényszerül, hogy előbb anyanyelvén gondolja el azt, amit közölni akar, majd a tanult idegen nyelvre fordítja.

Az idézett három példa is meggyőzően bizonyítja a fordítás jelenlétét és elkerülhetetlenségét az idegen nyelvek oktatásában.

2. A fordítás a szemantizáció és a tudatosítás egyik eszköze

Közismert tény, hogy az idegen nyelvű szövegek szókincsének és kifejezésanyagának feldolgozásakor a szemantizálás más eszközei mellett helyet kap a fordítás is. Ahol más eljárások vagy nem garantálják a teljes pontosságot, vagy pedig túlzottan hosszadalmasaknak bizonyulnának, ott a tanár az anyanyelv segítségét veszi igénybe. Ez az idegennyelv-ok-

tatás valamennyi fokára jellemző lehet.

Az orosznyelv-oktatás felsőfokán, az orosz szakos tanárképzésben sem kerülhető el az oroszról magyarra való fordítás mint a szemantizáció és tudatosítás egyik eszköze, noha ezt a feladatot a hallgatóknak kell elvégezniük. Különösen célszerűnek bizonyult a nehezebb, így pl. a tudományos-fantasztikus elbeszélések nyelvi anyagának tanulásakor, mégpedig annak szövegfeldolgozási fázisában. Ez a következőképpen megy végbe.

Hf: Az elbeszélés szókincsének és kifejezésanyagának kiírása és megtanulása.

A foglalkozáson első lépésben az orosz szöveg bekezdések vagy a tartalomdiktálta nagyobb szövegrészek alapján való elolvasása történik. Mindegyik ilyen egységet más-más hallgató olvassa el. A tanár az olvasás alapján állapítja meg, megértette-e a hallgató az adott szövegrészt, a hangsúlyhibákat menet közben kijavítja, hogy a teljes szöveg egyszeri elolvasása után minden hallgatónál a helyes hangsúly legyen meg. Az egyes szövegrészek elolvasása után a tanár a szereplő hallgatótól megkérdezi, hogy az egyes általa kiválasztott kifejezéseket hogyan fordítja magyarra. Eközben a csoport aláhúzza a tanár által kért kifejezéseket, mintegy tudomásul véve, hogy a szöveg további feldolgozása folyamán a megjelölt kifejezésanyag biztos ismeretére szükség lesz. Ebben a koordináló munkában - amennyiben szükség van rá - az egész csoport aktívan vesz részt. A legmegfelelőbb jelentést illetően történik megállapodás.

Ennyi az, ami az orosznyelv-oktatás felsőfokán is elkerülhetetlen az anyanyelvnek a hallgatók által történő használatából. A továbbiakban az anyanyelvet általában csak a tanár használja.

A szövegfeldolgozásnak ez a mozzanata és majd az utána következő magyarról oroszra történő szóbeli fordítás - az egynyelvű gyakorlatok mellett - a tudatosítás szempontjából is feltétlenül szükséges.

Az orosznyelv-oktatás felsőfokán a hallgatók annyi orosz szóval és kifejezéssel találkoznak, hogy egy-egy új szó vagy kifejezés elolvasása után azt hiszik, hogy az illető szót vagy kifejezést már tudják is. Ennek egyik következménye, hogy a minimumra csökken a szótározási munka. A hallgatók az új szókinccset "megtanulják" a foglalkozáson hallás után. Ha a tanár a nyelvi anyag egynyelvű feldolgozása esetén is megkövetelné az új szókinccs kiírását, akkor is csak néhány szót irnak ki, azt is rendszerint egymáséről, mert a többi szó "ismerős".

Ennek következtében az egynyelvű feldolgozási mód pontatlanságra és felületességre szoktat. A hallgatók egy része hajlamos arra, hogy az egyes nyelvi elemeket megtanulásuk helyett inkább bemagolja, s sokszor akkor is beszél, amikor nem tudja pontosan, hogy mit mond. Az a fontos, hogy feleletét elfogadták, s menet közben nem állították őt le.

A felületesség elkerülésére Marek Frantisek is ^{/8/} a fordítás alkalmazását javasolja, mert a fordítás fontos kiegészítő módszer, amely elősegíti a nyelvi pontosságot, a fordítást mellőző nyelvoktatás eredményeire a felületes-

ség jellemző.

Az egynyelvű feldolgozási mód hátrányos következményeit akkor volt módunkban a legszembeötlőbben tapasztalni, amikor a komplex - lexikai és nyelvtani - szigorlatú dolgozat egyik feladatául magyarról oroszra való fordítás céljából magyar mondatokat szerkesztettünk. A mondatokat a feldolgozott orosz szövegekből vettük ki, de tartalmilag semmi közülük nem volt egymáshoz. A hallgatóknak a fordítást szótár használata nélkül kellett elvégezniük. /Vagyis nem kellett fordítaniuk, csak az egyes magyar mondatok orosz jelentését kellett leírniuk!/ Meglepődtünk, amikor azt tapasztaltuk, hogy a hallgatók egyes olyan kifejezéseket is rosszul "fordítottak" oroszra, melyeket orosz beszéd közben helyesen használnak. Így pl. a zenére táncol kifejezést még az erősebb hallgatók is **танцевать при музыке** kifejezéssel fordították.

Az adott hiba elkövetése két okra vezethető vissza: 1. nem történt meg a /fordítás vagy visszafordítás útján történő/ tudatosítás, 2. nem történt meg a helyes kifejezés **танцевать под музыку** automatizálása. Ennek következtében a hallgatók bizonytalanságérzete a **при** előljárószó felé hajlott, mert az "extrább", mert ritkábban fordul elő.

Az anyanyelvnek a frazeológizmusok elsajátítása terén is nagy a jelentősége. Az anyanyelvnek a kifejezésanyag elsajátításában betöltött szerepéről H.-E. Piepho /9/ azt írja, hogy számos szemantikai és idiomatikus jelenség csak az anyanyelv hasonló vagy megfelelő jelenségeivel való egybevetés révén kapja meg színét, tisztaságát és maradandó he-

lyét az emlékezetben.

A módszertani szakirodalomban azonban még ma is tartja magát az az álláspont, amely szerint az anyanyelvnek a szemantizáció céljából történő használata csak akkor engedhető meg, amikor más lehetőség nem adott. /10/

3. A fordítás a nyelvi interferencia leküzdésének egyik eszköze

Az anyanyelvben és a tanult idegen nyelvben meglévő szerkezetbeli különbségek még az orosznyelv-oktatás felsőfokán is nehézségeket támasztanak az orosz nyelv elsajátításának folyamatában. A hallgatók sokkal könnyebben sajátítják el azokat az orosz nyelvi szerkezeteket, amelyek felépítésüket tekintve megfelelnek a magyar nyelv megfelelő szerkezetének. A könyvet olvas megfelel a **ЧИТАТЬ КНИГУ** szerkezetnek, de a Hogy aludtál? kérdőmondatot az orosz egészen más szerkezetekből építi föl: **Как тебе спалось?** A szerkezetbeli eltérésekből adódó nehézsége /akadályt/ nevezi a szakirodalom interferenciának.

Vita folyt a fordításnak a nyelvi interferenciában betöltött szerepéről. A fordítás nélküli idegennyelv-oktatás követői azt állították, hogy a fordítás alkalmazása erősíti az interferenciát. Az utóbbi évek tapasztalata azt bizonyítja, hogy az interferencia a fordítás nélküli módszer alkalmazásakor erősödik, s a tanítási folyamat hatékonysága is csökken, mivel az anyanyelv és az idegen nyelv között gyakran nem helyes megfelelések jönnek létre.

Logikus M. K. Borodulina és N. M. Minyina /11/ érvelése, akik azt állítják, hogy az összevetés és a fordítás elősegíti a helyes megfelelőségek megállapítását a két nyelvben, s éppen ezért az interferenciát kisebb területre szorítja vissza.

Ugyanezen az állásponton van L. Sz. Barhudarov /12/, aki a fordítást olyan folyamatnak is tekinti, amely elősegíti a két nyelv közötti különbségek tisztázását, mert a fordítás a két nyelv struktúrája közötti eltérések megállapításának legszemléletesebb módja.

V. N. Komisszarov /13/ a fordításban az ösztönösen létrejövő "vegyes" kétnyelvűség korrekciójának hatékony eszközét is látja.

4. Az anyanyelvről idegen nyelvre való fordítás mint univerzális szintetizátor

Munkánk negyedik fejezetében, amelyben a magyarról oroszra történő írásbeli fordításhoz szükséges ismeretek és jártasságok kérdését vizsgáljuk, azt a "furcsa" megállapítást fogjuk tenni, hogy a magyarról oroszra történő írásbeli fordítás sikeres végrehajtásához tudni kell oroszul.

Az anyanyelvről idegen nyelvre történő fordítást Ferenczy Gyula /14/ "univerzális szintetizátornak" nevezi, s alkalmazását elsősorban az írásos készségek oktatásában, mindenekelőtt a szövegen alapuló nyelvoktatásban javasolja.

Nem oszthatjuk teljes mértékben Ferenczy Gyula véleményét. Meggyőződésünk, hogy idézett munkájában a szerző nem vette eléggé figyelembe azt a tényt, hogy az írásbeli

fordítás a szóbeli fordítás alapján megy végbe, hogy a két-
tő között szoros kapcsolat áll fenn, olyannyira, hogy a lo-
gikai műveletek mindkét fordítás esetében ugyanazok, csak a
szintézisben van némi eltérés, amikor is a szóbeli fordítás-
nál nem minden esetben végzem el azt a szóelrendezési aktust,
amit az írásbelinél minden esetben el kell végeznem. /Ezt az
álláspontunkat a dolgozat harmadik és ötödik fejezetében iga-
zoljuk./

A magyarról oroszra történő fordítás szintetikus jelle-
ge abban nyilvánul meg, hogy benne a tanulónak fel kell hasz-
nálnia mindazokat az ismereteket és jártasságokat, amelyeket
eddig elsajátított. Az ismeretek felújításának és aktivizá-
lásának döntő jelentősége van a felejtés elleni küzdelemben.
Minél magasabb fokon folyik az orosz nyelv oktatása, annál
érdekesebb és nehezebb maga a fordítás, mert annál több is-
meretet és jártasságot feltételez a tanulók - hallgatók -
részéről.

Ennek a fordításnak a szintetikus jellege azt a köve-
telményt állítja a tanár elé, hogy a fordításra szánt magyar
szöveg szerkesztésekor a legmesszebbmenően vegye figyelembe
a tanulók által feldolgozott - elsajátított - orosz nyelvi
anyagot. Ez különösen az orosznyelv-oktatás alsó- és közép-
fokán fontos, egyrészt, mert ott a tanulók orosz nyelvi isme-
retei és jártasságai korlátozottak, másrészt pedig, mert ott
a tanulók jelenleg még semmiféle fordítási eljárást nem sa-
játítottak el.

Az anyanyelvről idegen nyelvre történő fordítás szere-
pét - L. Sz. Barhudarov nyomán - R. E. Nazarián a következő-
képpen foglalja össze: /15/

1/ a beszédkésztség fejlesztésének eszköze, azaz az idegen nyelvi /szóbeli vagy írásbeli/ beszéd szintézise;

2/ az esetek nagy részében a fordítás hatékonyabb a tanulók szabad beszédénél, mivel a fordítás - nem elbeszélés, itt semmit sem lehet elhagyni vagy egyszerűsíteni; az adekvátság elve megköveteli a lefordítandó szöveg egész nyelvi gazdagságának az átadását;

3/ a fordítás - a tanulók beszéde gazdagításának, szókészlete bővítésének, a tanult nyelv szinonimáája elsajátításának eszköze;

4/ a fordítás - a gyakorlati stilisztika legjobb iskolája.

II.

AMIT AZ ISKOLAI /TAN-/ FORDÍTÁSRÓL TUDNI KELL

A fejezetben röviden áttekintjük azokat az iskolai fordításról szóló tudnivalókat, amelyekkel véleményünk szerint minden idegen nyelvet oktató tanárnak tisztában kell lennie.

1. Az iskolai fordítás helye és meghatározása

Ha egy szépirodalmi mű - vers vagy próza - fordítását műfordításnak, egy varrógép használati utasításának fordítását pedig szakfordításnak nevezzük, joggal vetődik fel a kérdés, hogy egy iskolai lecke lefordítását hová soroljuk.

A műfordítás célja egészen más, mint a szakfordításé. A két fordítással szemben támasztott követelmények sem azonosak: a műfordításnak tartalmilag érthetőnek és hitelesnek kell lennie, a tartalmi elemek mellett vissza kell adnia az eredeti mű emocionális elemeit, esztétikai élvezetet kell nyújtania; a szakfordításnak pedig elsősorban az eredeti mű tartalmi elemeinek a pontos visszaadására kell törekednie. Mindkét fordításnak megvan a saját rendeltetése. Ha rossz a műfordítás, a lefordított mű élvezhetetlen; ha a szakfordítás rossz, annak akár egy egész országra kiható súlyos következményei is lehetnek. Mindezek mellett az a meggyőződésünk, hogy a műfordítás esetében nagyobb mértékben érvényesülhet a fordító egyénisége, míg a szakfordítás esetében kevésbé.

Az iskolai fordítás, noha magában foglalja a mű- és a szakfordítás elemeit, szintén más feladatot tölt be. Általában a tanítás eszközeként szerepel. Szerepelhet azonban a tanítás céljaként is - amikor a tanuló szakszövegek vagy szépirodalmi művek fordítását gyakorolja azzal a céllal, hogy

tanulmányainak befejezése után szak- vagy műfordító legyen.

A szak- és a műfordítás tanítása az idegennyelv-oktatás alapfokán még nem jöhet számításba, mivel a tanult nyelv nyelvtani felépítésének hiányos ismerete még nem teszi azt lehetővé. V. N. Komisszárov /16/ csak a mindennapi beszédnyelv egy-két éves tanulása után javasolja a szakfordítás tanításának a megkezdését.

Tanszékünkön, noha fordító- és tolmácsképzés nem feladatunk, évi két alkalommal hirdetünk műfordítási versenyt, amelybe az első évfolyamtól a negyedikig minden orosz szakos hallgató bekapcsolódhat, s amelynek tárgya egy-egy szovjet író általunk kiválasztott elbeszélésének vagy regényrészletének magyarra fordítása. Kedvező körülmények között az orosz szakos főiskolai hallgatók - 220-230 fő - 20 %-a is részt szokott venni ezeken a pályázatokon, amelyek mind szakmai, mind pedig nevelési jelentősége vitathatatlan.

A mű- és a szakfordítás mellett létezik még egy fordítás - az iskolai fordítás -, amely általában az idegen nyelv elsajátításának eszközeként szerepel. Amennyiben a szakirodalom elismeri az "interlanguage" /tanulónyelv/ létjogosultságát, úgy a tanulónyelv zónájába tartozó fordítást is el kell ismernie. /17/

A tanfordítás szakirodalma az utóbbi években egyre gazdagabb lesz.

A fordítás - L. Sz. Barhudárov szerint -/18/ az egyik nyelvű szövegnek egy másik nyelvű szöveggé való átalakítása. A továbbiakban L. Sz. Barhudárov kifejti azt a meghatározott kölcsönös kapcsolatot, amely a forrás- és a célnyelvi szöveg között fennáll; hangsúlyozza, hogy fordítás csak azért lehetséges, mert a különböző nyelvekben vannak nyelvi egységek, melyek nyelvi formájukat tekintve ugyan különböznek egymástól, jelentésük azonban megegyezik. Amint látjuk, ez a meghatározás a nyelvi formákból kiindulva jut el a tartalomig.

Ruszthy Gyuláné /19/ a tartalomból indul ki, amikor a fordítás legfőbb feladatául "a tárgynyelvi tartalomnak a célnyelvben való kifejezését" jelöli meg.

A tanfordításról szóló mindkét meghatározás megegyezik abban, hogy a fordítás legfőbb követelményének a tartalom teljes mértékű megőrzését, illetve visszaadását tekinti.

Lényegében ugyanezt fogalmazza meg M. Frantisek, /20/ aki korszerű fordításon a mondattól a gondolathoz és a gondolattól a mondathoz való közeledést érti. Fordítás közben egy adott gondolat számára megfelelő formát keresünk a másik nyelvben.

Az iskolai /tan-/ fordítás a szak- és a műfordítás elemeit tartalmazza alacsonyabb szinten, a gyakorlás és a tanítás céljait szolgálja. Az iskolai fordítás fő jellemzője, hogy egyszerűsített /mesterséges/ szövegek alapján történő, tehát visszatartott /szabályozott/, nem kiteljesedett fordítás, amely a visszafordítás elemeit is tartalmazza általában. /Az utóbbi elsősorban az anyanyelvről idegen nyelvre történő fordításra vonatkozik./ Ez a visszatartottság /szabályozott-

ság/ a tematikára, a szókincsre és a grammatikára egyaránt vonatkozik.

Az iskolai fordítás - I. M. Szolovjova felosztása alapján -/21/ lehet: szóbeli és írásbeli, a kettő mint tevékenység és mint a tevékenység eredménye jelentkezhet. Lehet még: idegen nyelvről anyanyelvre és anyanyelvről idegen nyelvre történő fordítás.

2. A fordítás logikai műveletei

A fordításnak mint folyamatnak a leírásával a szakirodalomban elég gyakran találkozhatunk. Ezek a leírások általában tükrözik a fordításelméletnek az utóbbi években bekövetkezett fejlődését is. A fordításelmélet a fordítás folyamatát újabban három logikai műveletre osztja: az analízisre, a konverzióra és a szintézisre. A. V. Fjodorov könyvében, /22/ amely az ötvenes évek elején jelent meg, a fordításnak még csak két logikai műveletét találjuk: az analízist és a szintézist.

A fordítási tevékenység korszerű megfogalmazását B. V. Beljájev munkájában /23/ találhatjuk meg. B. V. Beljájev a fordítás fő jellemzőjeként az emberi gondolkodásnak az egyik nyelvi bázisról a másik nyelvi bázisra való átállását jelöli meg. Ebből következően a fordítást nem tekinti az emberi beszédtevékenység külön fajtájának, hanem csak külön gondolkodási folyamatnak, amely a beszédtevékenységen alapul ugyan, de önálló beszédfajtát nem képez. A fordítás megvalósításának alapvető pszichológiai feltétele a fordítónak az a képessége, hogy mindkét nyelven tud gondolkodni, hogy a gondolkodást közvetlen kapcsolatba tudja hozni az egyik és a másik nyelv formáival.

A konverzió mint logikai művelet létjogosultságát B. V. Beljájev azzal indokolja, hogy a fogalmak, amelyeket két különböző nyelv egyes szavai kifejeznek, korántsem esnek teljesen egybe, s így az egyik nyelvről a másikra való fordítás megvalósításakor mindig végbe kell mennie annak, amit a tükrözött valóság fogalmi átértékelésének nevezünk. Ez a fogalmi átértékelés tehát az analízis és a szintézis logikai műveletei között megy végbe, s lényege abban van, hogy az egyik nyelven kifejezett gondolatot a másik nyelven kifejezett gondolattal cseréljük föl, vagy az egyik fogalom használatáról áttérünk a másik fogalom használatára. /A konverzió elnevezéssel Tarnóczi Lóránt könyvében találkozhatunk./ /24/

V. N. Komisszárov /25/ a fordítás transzformációs elméletének ismertetésekor a fordítás három logikai műveletét a következőképpen magyarázza: "A fordítás folyamata három szakaszt ér meg. 1/ Az analízis szakasza - az eredeti szöveg szerkezetei a forrásnyelv tőszervezeteivé alakulnak át /a forrásnyelven belüli transzformáció/. 2/ A fordítás szakasza - a forrásnyelv tőszervezeteit felváltják a célnyelv megfelelő tőszervezetei /nyelvek közötti transzformáció/. 3/ A szintézis szakasza - a célnyelv tőszervezetei a fordítási szöveg végleges szerkezeteivé alakulnak."

Ez a fordítási elmélet feltételezi, hogy a forrásnyelv mindegyik fordítási egységének megvan a megfelelője a célnyelvben.

Csak érdekességként említjük meg, hogy még a viszony-

lag új szakirodalomban sem mindenütt találjuk meg a fordítás harmadik logikai műveletét. Példaként Ferenczy Gyula egyik munkájából /26/ idézünk: "... a fordítónak az analízis fázisában meg kell találnia a forrásnyelv adott szerkezete által kifejezett közlési tartalmat, a szintézis fázisában pedig az adott közléstartalom optimális kifejezésére szolgáló nyelvi szerkezetet. A fordító tevékenysége tehát: keresés és az optimális megoldás megtalálása. Az analízisben keresi és megtalálja a forrásnyelvi egy szerkezet mögött húzódó lehetséges több tartalmi variáns közül a legmegfelelőbbet /a fordító desifriroz/, a szintézisben pedig keresi és megtalálja az egy tartalmat kifejező több lehetséges célnyelvi szerkezet közül a legmegfelelőbbet /a fordító generál/."

A fordítási tevékenység érdekes megközelítését láthatjuk I. M. Szolovjovánál, /27/ aki szerint az egyik nyelvről a másikra történő fordítás folyamata az egy nyelven belüli szövegátalakításra emlékeztet, amely beszédgyakorlatunkban állandóan végbemegy. Pszichológiai kísérletekkel igazolták, hogy az ember csak hetvennél nem több szóból álló szöveget képes szó szerint megismételni. A hosszabb szövegeket már csak saját szavaival képes átadni, s csak arra tudja összpontosítani figyelmét, hogy tartalmi elemeket ne hagyjon ki. A fordítási tevékenységben I. M. Szolovjova így elsősorban pszichológiai problémát lát, amelynek fel kell tárnia az egynyelvű és a kétnyelvű szövegátalakítás mechanizmusát.

I. M. Szolovjova idézett gondolata ismét annak a követ-

keztetésnek a levonására késztet bennünket, hogy a tanfordításról szóló irodalom, követve a mű- és szakfordítás irodalmát, abba a hibába esik, hogy a különböző kérdések tárgyalásakor, az egyes tételek megállapításakor a fordítók kétnyelvűségére épít. Ez a mű- és a szakfordítás esetében általában így is igaz, de a tanfordítás azért tanfordítás, mert benne csak az egyik nyelvet tudja a tanuló elfogadhatóan, a másikat tanulja. S mivel iskolai körülmények között a fordító - tanuló - nem kétnyelvű, ezért nem ugyanazt a feladatot jelenti számára idegen nyelvről anyanyelvre, vagy anyanyelvről idegen nyelvre fordítani. Elméleti és gyakorlati szakembereinkre vár az a feladat, hogy a tanfordítás általános elméletén finomítsanak, s ebből a szempontból is különbséget tegyenek a két fordítás között: kidolgozzák az idegen nyelvről anyanyelvre és az anyanyelvről idegen nyelvre való tanfordítás elméletét.

3. A tanfordítás elé támasztott követelmények

Az alapkövetelményt, amely az idegennyelv-oktatás mind-egyik fokára vonatkozik, s amely a tartalom teljes mértékű visszaadását foglalja magában, már az idézett meghatározások is tartalmazzák.

A közép-, de főleg a felsőfokon ezzel a követelménnyel már nem elégedhetünk meg. Az eredeti szöveg tartalmának visszaadásán túl meg kell követelni a szöveg stilisztikai és emocionális jegyeinek a megőrzését is. A fordításnak tehát nemcsak azt kell átadnia, ami az eredeti szövegben van, hanem úgy is kell átadnia, ahogyan az van. Az új nyelvi alapon is biztosítani kell a tartalom és forma egységét. Ezt a követel-

ményt J. I. Recker /28/ a fordítás teljessége címszóval jelöli.

Abból a tényből kiindulva, hogy a kultúra nagyjából azonos fejlődési fokát képviselő két nyelv mindegyikében megvannak azok a nyelvi eszközök, amelyek egy és ugyanazt a gondolatot fejezik ki, ejtenünk kell néhány szót ezeknek a nyelvi eszközöknek egymáshoz való viszonyáról.

1/ Az első fontos tény, hogy különböző gondolatokat a különböző nyelvek más és más grammatikai kategóriákkal fejezhetik ki. Viszonylag ritka az az eset, hogy bizonyos fogalmat két nyelv azonos szerkezetű szókapcsolatokkal fejezzen ki. Ezért a szókapcsolatok fordítása során az alak és a szerkezet egyidejű megváltoztatása majdnem törvényszerű.

2/ Előfordulhat az az eset, hogy a fordító egy adott szót vagy kifejezést nem talál meg a célnyelvben. Ilyenkor J. A. Najda /29/ a forrásnyelv segítségét javasolja igénybe venni, mert a fordító a lefordítandó rész különböző szemantikai komponenseit mindig ki tudja fejezni a forrásnyelvben. Ebben az esetben tehát a fordítónak a forrásnyelv komponenseinek szerkezetét igazítani kell a célnyelv különböző lexikai egységeihez.

Ezzel az esettel gyakran találkozunk, amikor nem külön fordítási célra kialakított magyar szöveget fordítunk oroszra, hanem egyszerűen az újságból választunk ki egy szövegrészt. Pl.: Az ellenforradalom és az intervenciósök erői hadra keltek a világ első munkás-paraszt állama ellen. A hadra keltek kifejezés oroszra fordítása okoz gondot. Megkeresem a megfelelő szinonimáját a magyarban. Hadat üzentek? Annál több. Harcoltak? Az sem. Jobban felelnek meg: megtámadták, rátámadtak, háborút kezdték. Ezek megfelelő orosz jelentése is

megtalálható a magyar-orsz szótárban.

A forrásnyelv segítségének az elvét, a forrásnyelvhez való visszafordulás gyakorlatát a magyarról oroszra történő fordításkor hallgatóim akkor is alkalmazzák, amikor nem tudnak megbirkózni egy-egy fordítási egység lefordításával. Ennek az elvnek az alkalmazása különösen hasznosnak bizonyult az ún. szabad fordítások esetében.

3/ A forrás- és a célnyelv nyelvi eszközeinek egymáshoz való viszonyában annak a harmadik elvnek az ismerete is fontos, hogy egy adott fordítás megfelelő voltának vizsgálatakor mit tekint a fordítástudomány elsődlegesnek: a lexikai vagy a grammatikai elemeket.

Amíg a nyelvtan a különböző szerkezetek egybevetése közben eltekint azoktól a lexikai jelentésektől, amelyeket szóállományuk képvisel, addig a fordítástudomány mindkettőt vizsgálja szoros és elszakíthatatlan egységben. Azok a szavak, amelyek a forrásnyelvben csak a szövegösszefüggésben kapják meg megfelelő jelentésárnyalatukat, a célnyelvben különböző formák és szerkezetek segítségével lehetnek kifejezve, amint azt már fentebb megállapítottuk.

Ezekon kívül, ha az egyik nyelvben egy adott szerkezet használatának lehetőségei a szavak lexikai-szemantikai kapcsolata által korlátozottak, ez még nem jelenti azt, hogy ez a korlátozás a másik nyelvben is fennáll. "Ezért a fordítás elmélete - A. Szejcer szavaival -^{/30/} ténylegesen nem a grammatikai formákat veti egybe, hanem a tipikusabb szövegösszefüggéseket, amelyekben a grammatikai és a lexikai je-

lentések szorosan összefonódnak. A fordítónak nem kell félnie a lexikai és a grammatikai keveredésétől. A fordítás sajátossága éppen abban van, hogy benne a lexikait és a grammatikait elválaszthatatlan egységben kell vizsgálni, azaz úgy, ahogyan az a valódi szövegösszefüggésekben adva van."

Noha A. Svejcernek ez a tanácsa elsősorban a fordítóknak szól, mi az idegennyelv-oktatás felsőfokán is hasznát vesszük minden olyan esetben, amikor nem kimondottan ún. nyelvtani fordítással van dolgunk. Az általunk bemutatott mindkét /szóbeli és írásbeli/ fordítás pedig elsősorban lexikai jellegű.

III.

A MAGYARRÓL OROSZRA TÖRTÉNŐ SZÓBELI FORDÍTÁS AZ OROSZ SZAKOS FŐISKOLAI HALLGATÓK OROSZ BESZÉDGYAKORLATI FOGLALKOZÁSAIN

A magyarról oroszra történő szóbeli fordítást a főiskolai orosz szakos tanárképzésben is elsősorban a nyelvi anyag elsajátításának eszközeként alkalmazzuk. Az anyagelsajátítás minden fokán - az elsődleges bevésestől az automatizálásig - fontos szerepet tölt be. A tudatosítás szempontjából a nyelvtanulás nélkülözhetetlen eleme. Felsőfokon új nyelvi elemek - szókincs és kifejezésanyag - megtanítására is alkalmas.

1. A szövegen alapuló idegennyelv-oktatás két fázisa és a magyarról oroszra történő szóbeli fordítás előfeltétele

A csak orosz szövegre támaszkodó nyelv- és stílusgyakorlat oktatásának pedagógiai gyakorlatunk alapján két főbb fázist különböztethetjük meg. Az első fázist azok a szóbeli gyakorlattípusok jellemzik, amelyek elsősorban a szövegfeldolgozást hivatottak szolgálni; a másodikat pedig azok, amelyeket a beszédképességfejlesztés érdekében alkalmazunk elsősorban. A két nagy fázist tehát az különbözteti meg egymástól, hogy az elsőnél még megvan a konkrét szöveghez való ragaszkodás, az adott szöveg nyelvi anyagának a feldolgozása folyik; a másodiknál pedig a konkrét szöveg nyelvi anyagára való támaszkodás alapján megtörténik az adott konkrét szövegtől való elszakadás.

Az első fázisra olyan gyakorlattípusok jellemzők, mint:

- a/ az orosz szöveg kifejező olvasása,
- b/ a szókincs magyarról oroszra "fordítás" útján való kikérdezése,
- c/ a kifejezésanyag magyarról oroszra történő fordítás útján való gyakorlása,
- d/ az orosz szöveg visszafordítása,
- e/ az igeragozás gyakorlása,
- f/ az igék vonzatának gyakorlása,
- g/ a szöveg névszói kifejezéseinek ragozása,
- h/ az orosz szöveg kérdések alapján történő feldolgozása,
- i/ az orosz szöveggel kapcsolatos átalakításos gyakorlatok,
- j/ az orosz szöveg tartalmának elmondása stb.

A második fázisra jellemző gyakorlattípusok:

- a/ tartalomelmondás kérdések föltevésével,
- b/ tartalomelmondás megadott kifejezések szinonimáival,
- c/ tartalomelmondás a cselekmény fonalának eltérítésével,
- d/ csoportos szabadbeszélgetés a szöveg tartalmáról,
- e/ a szöveg szereplőinek jellemzése,
- f/ a szöveg által fölvetett bizonyos problémáknak a megvitatása,
- g/ az orosz szöveg értékelése,
- h/ a szöveg szó- és kifejezésanyagának alkalmazása más tartalmi viszonyokra stb.

A két fázisnak egymástól való ilyen éles elhatárolásával csak azt szeretnénk érzékeltetni, hogy az orosznyelv-
oktatás felsőfokán sem kerülhető el az első nagy /szövegfel-
dolgozó/ fázis. Konkrét szó- és kifejezésanyag elsajátítása

nélkül nem lehet "általában beszélni oroszul". Beszélni csak valamivel lehet és valamiről. A mi tapasztalataink is azt mutatják, hogy felsőfokon is egy-egy témáról a hallgatók csak akkor beszélnek helyesen oroszul, ha az illető orosz szöveget legalább 5-6 szövegfeldolgozó gyakorlattypus alapján már feldolgoztuk.

A magyarról oroszra történő szóbeli fordításnak a szövegfeldolgozás fázisában van nagyobb szerepe.

Az oktatási folyamat az oktató és a hallgató egy közös célra irányuló tevékenysége, amely mindkét fél aktivitását követeli meg. Ennek a közös tevékenységnek van még egy fontos jegye, amelyet azonban még mindig nem hangsúlyozunk eléggé. Ez pedig a hely - az iskola és az otthon. Az oktatási folyamat mindkét szubjektuma egyforma intenzitással kell hogy dolgozzék az órán és az órára való készülés közben. Mivel ez a közös tevékenység a tanár irányítása mellett megy végbe, a tanárnak kell megszerveznie a hallgató otthoni tevékenységét, órára való felkészülését is. Banó István /31/ a tanítás és a tanulás menetének egymáshoz közelebb hozását javasolja azáltal az optimális végeredménnyel, hogy csak egyetlen menet maradjon: a tanulásban aktív tanuló tevékenységének tagolt menete.

Az orosz beszédgyakorlati foglalkozások módszerességét, dinamizmusát és eredményességét nagy és döntő mértékben a hallgatók otthoni munkája, órára való felkészülésének mértéke határozza meg. A hallgatónak otthoni munkában kell gyakorolnia az anyagot, amit azután a tanár irányítása mellett

az automatizáltság szintjére emelnek. Ha ezt az alapanyagot a hallgató nem tanulta meg, akkor az óra kitöltődhetik olvasással, a szöveg oroszról magyarra történő fordításával, kérdések föltevésével és azoknak a könyv alapján történő megválaszolásával stb. Egyszóval, ez a foglalkozás nem éri el a célját, mert rajta a hallgató otthoni munkáját végzik el, s nem jut idő a tanár irányítása mellett elvégzendő közös tevékenységre: az automatizálásra.

Az orosznyelv-oktatás felsőfokán az új anyag feldolgozásának mozzanata mindinkább a hallgatók házi feladatai sorába kerül, s a foglalkozásokon a nyelvi anyag begyakorlása kap nagyobb súlyt. Éppen itt van a tanár szervezőmunkájának nagy jelentősége. Készítenie kell a hallgatót arra, hogy olyan felkészüléssel jelenjen meg a foglalkozásokon, amelyre majd a tanár építhet, amelyen felépítheti az oktatási folyamat további fázisait: a begyakorlást és új készségek fejlesztését. Ez a magyarról oroszra történő szóbeli fordításnak is előfeltétele.

2. A magyarról oroszra történő szóbeli fordítás mint az új nyelvi anyag begyakorlásának eszköze

Bemutatjuk a magyarról oroszra történő szóbeli fordítást a nyelvi anyag elsődleges bevézésétől annak automatizálásáig.

A házi feladat feladását úgy végzem el, hogy saját szavaimmal - lehetőleg a hallgatók által már ismert szókinccsel - elmondom a feldolgozásra kerülő orosz szöveg rövid tartalmát, kiemelve annak lényegesebb mozzanatait. Ezután két-három kérdést teszek fel az általam elmondott anyagra vonatkozóan, amire a hallgatók nyomban válaszolnak is. Ezzel tisztáztuk, mi-

ről lesz szó a feladott szövegben.

A második lépésben a szöveg két-három legértékesebb mondatát a hallgatók elé vetitem. Ezek a mondatok nem kell hogy szorosan egymáshoz tartozzanak, de fontos, hogy külön-külön is az olvasmány legfőbb mondanivalóját emeljék ki. Elolvas-tatom őket egy-két hallgatóval.

A két lépésből álló motiválás után jelölöm meg a házi feladatot:

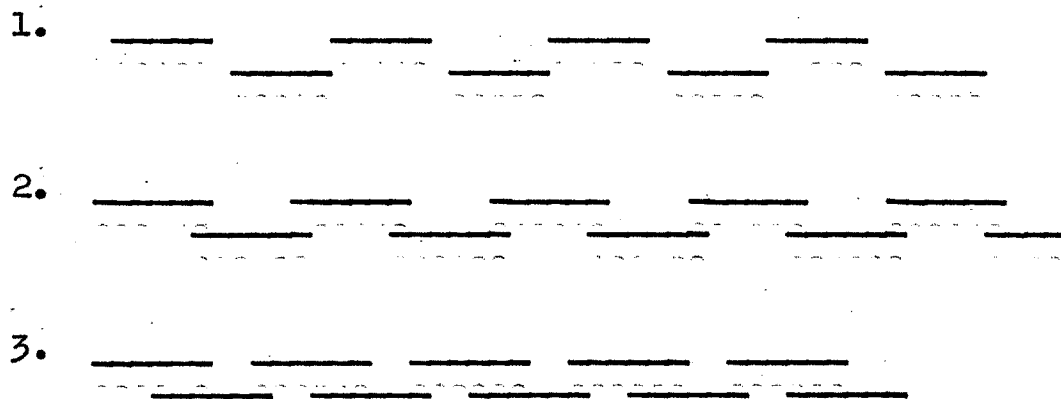
- a/ A szöveg szó- és kifejezésanyagának kiírása és megtanu-lása.
- b/ Kérdések szerkesztése a szöveg mondanivalójához.
- c/ A megszerkesztett kérdésekre a válasz megtanulása.

A házi feladat - ami az új szöveg feldolgozását illeti - nagyon sokféle lehet. Van azonban egy fontos szempont. Olyan legyen, amellyel a tanár késztetni tudja a hallgatót arra, hogy az új szó- és kifejezésanyag megtanulásán túl foglalkoz-zék a szöveggel, legalább kétszer kénytelen legyen azt elol-vasni.

A foglalkozás első mozzanata az új szókincs számonké-rése és begyakorlása, ami a szemantizáció szempontjából is nagy jelentőséggel bír. Ilyenkor tisztázódik a hallgatók előtt, hogy melyik az adott orosz szó vagy szerkezet legmegfelelőbb magyar jelentése, mivel a tanár magyarul mondja azt, a felelő hallgató pedig utána mődja annak orosz jelentését. A második-nak kiszólitott hallgatónak is ugyanezt a feladatot kell meg-oldania, csak most a tanár meggyorsította a kérdezés tempó-ját. A hallgató még csak a szó felinél tart, amikor a tanár már mondja a következő szót. Így a tanár és a hallgató beszé-

de kezdi fedni egymást. Itt kezdődik a szinkronitás. A harmadik hallgató esetében a tanár még kevesebb időt hagy a megoldásra, de megköveteli az orosz szó szabályos kiejtését. Amennyiben a csoport jól készült fel, még abban az esetben is, ha a tanár a kérdezett szókincs sorrendjén változtat, a szókincs harmadszori átvételekor eljutnak a teljes szinkronitáshoz. /A teljes szinkronitás nem azt jelenti, hogy a tanár és a hallgató beszéde teljesen fedi egymást, hanem azt, hogy mindketten szünet nélkül, folyamatosan beszélnek./ Ezt a szinkronitást azonban nem kell mesterségesen siettetni.

A szókincs ellenőrzésének és gyakorlásának ezt a módját sémában így ábrázolhatjuk:

A felső vonalakkal jelöljük a tanár beszédét, az alsókkal pedig a hallgatóét.

Ez a fajta szógyakorlás nem jelent nagy idővesztést a tanár számára, mert a nem felelő hallgatók is gyakorolják az anyagot, belső beszéd formájában akarva-akaratlanul is reagálnak a tanár stimulusaira, együtt dolgoznak a felelővel.

Vannak szavak, melyek önálló lexikai egységként történő gyakoroltatása nem lenne célravezető, mert önálló jelentésük

annyira eltér a szövegösszefüggésben szereplő jelentésüktől.

Ezen mehanikus szógyakorlás idején a tanár ügyel arra, hogy a szókérdés minden újabb fázisában ne csak gyorsabban, hanem halkabban is ejtse a szavakat. Az egyre halkabb kiejtésre azért van szükség, hogy az orosz szókincs hangalakja mind nagyobb szerepet kapjon, jobban érvényesüljön.

A szinkronitás elérésekor a magyar szó csak motivál, mert már első szótagjának meghallásakor tudja a hallgató, hogy mit kell oroszul mondania. Az anyanyelv itteni motiváló szerepéről R. L. Politzer ^{/32/} azt írja, hogy az anyanyelvet csak szóban kell használni, s annak a hallgatók számára csak ösztönzésnek kell lennie, melyre reakcióként az idegen nyelvi szerkezetnek kell szolgálnia.

A kétnyelvű szógyakorlás után, amelynek lényeges jegye az, hogy magyarul csak a tanár beszél, az anyanyelv tehát passzív szerepet tölt be benne, egy sor egynyelvű gyakorlat következik, ahol mindkét fél csak az orosz nyelvet használja. Az egynyelvű gyakorlatok sora után, de feltétlenül még ezen a foglalkozáson történik a kifejezésanyag gyakorlása, szintén magyarról oroszra történő szóbeli fordítás útján.

A kifejezésanyag gyakorlásánál már a fordítás elemeivel van dolgunk, amit pl. az eltérő vonzatú igék bizonyítanak. A tanár által előkészített kifejezések a szóbeli fordítás folyamán fordítási egységeket fognak képezni általában. A kifejezések visszafordítása folyamán lehetőség nyílik a két nyelv eltérő szerkezeteinek tudatosítására. A kifejezésanyag ilyen módon történő gyakorlása a visszafordítás tipikus pél-

dája. /33/

A kifejezésanyag gyakorlása ugyanúgy megy végbe, mint a szókincsé. A szinkronitást is ugyanúgy alkalmazzuk, mint a szókincs gyakorlásánál, jelentősége azonban itt megnő.

A kifejezések gyakorlása különösen nagy jelentőségű abból a szempontból, hogy azok már kész beszédelemek, amelyek az alaktan törvényei szerint álltak össze, s az automatizáltság szintjén történő elsajátításuk és használatuk már az alaktan gyakorlati alkalmazását is jelenti.

Tapasztalatunk szerint az a hallgató, aki az adott orosz szöveg szókincsét és kifejezésanyagát az órára való készüléskor jól sajátította el, s ennek eredményeként a foglalkozáson sikerül azt az automatizáltság szintjére emelnie, képes arra, hogy az olvasmány tartalmát megfelelő szinten reprodukálja. Ez azért van így, mert a kifejezésanyag által képviselt beszédelemek sokkal könnyebben állnak össze mondatokká, mint az egyes szavak kifejezésanyaggá. Hangsúlyozzuk, hogy ez a megállapításunk az automatizált kifejezésanyagra vonatkozik.

Ennek alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy a kifejezésanyag gyakorlása a beszédképesség fejlesztésének egyik legjelentősebb és leghatékonyabb mozzanata, történjék az egynyelvű vagy fordításos gyakorlatok útján.

A kifejezésanyag szinkron fordítás útján történő gyakorlása után ismét egynyelvű gyakorlatok sora következik. Az összefüggő szöveg fordítására nálunk csak a következő foglalkozáson kerül sor.

Összefüggő szöveg magyarról oroszra való szóbeli fordítása a második foglalkozáson történik először. Ez a fordítás a nyelvi anyag gyakorlásán túl már szolgálja a fordítási készség fejlesztését is, mivel a fordítandó magyar szöveg készítésekor a tanár az olvasmányból megismert szókincsen és kifejezésanyagon túl más tartalmi és nyelvi elemeket is felhasznál - elkészíti az olvasmány bővített és helyenként megváltoztatott magyar nyelvű tartalmát. Ezért az oktatás szempontjából ezt már teljes értékű fordításnak szoktuk tekinteni, noha visszafordítási elemeket is bőven tartalmaz.

Ennek a gyakorlatnak már nem feltétlenül a foglalkozás elejére kell esnie, történhetik a foglalkozás bármely részében, kivéve a legvégén.

A magyar szöveg készítésekor a tanár különös gondot fordít a szórendre, hogy az minden tekintetben megfeleljen a még csak gyakorló szinten lévő szinkron fordítás követelményeinek, s ne sértse sem a magyar, sem az orosz mondat szórendi törvényeit. Majd az így összeállított szöveget a szünetelés szempontjából megfelelő szócsoportokra, fordítási egységekre osztja.

A fordítás először szócsoportok alapján történik, ami azt jelenti, hogy a magyar szöveg olvasása közben a tanár az egyes szócsoportok után megáll annyi időre, amennyi az illető szócsoport - fordítási egység - lefordításához szükséges.

A további fordítások feladata a szócsoportok közötti szünetek teljes kiküszöbölése, a szinkronitás megvalósítása.

sa, ami ugyanazon szöveg harmadszori vagy negyedszeri fordításakor - a szereplő hallgatók felkészültségétől és ügyességétől függően - érhető el. Eljárásunk lényegében megegyezik a R. K. Minyjar-Belorucsev /34/ által ismertetett eljárással, a különbség köztünk csak abban van, hogy ő ezt a szinkron fordítást, illetve a szinkronitás kiépítését magáért a fordításért végzi, mi pedig a konkrét nyelvi anyag fordítás útján is történő elsajátításaért. Ezért ő nem ismételteti ugyanazt a szöveget többször, noha ő is először ismerős szövegeket fordítottat.

/A szókincs, a kifejezésanyag, valamint összefüggő orosz szöveg teljes nyelvi anyagának visszafordítás útján történő begyakorlására^a példát az 1., 2. és 3. melléklet tartalmazza./

A magyarról oroszra történő szóbeli fordítás alkalmazása különösen hatékonyak bizonyult az olyan orosz szövegek oktatásában, amelyek szókincse és kifejezésanyaga nem annyira gyakori a mindennapi orosz beszédnyelvben. Az ilyen fordításban a visszafordítási elemek dominálnak. Az 1. és a 3. melléklet összevetése alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a visszafordításra összeállított magyar szöveg alig tartalmaz új fordítási elemeket.

Az adott téma szókincse viszonylag távol áll a hallgatók mindennapi orosz beszédének szókincsétől, mégis tanítanunk kell, mert a tudományos-technikai forradalom időszakában elképzelhetetlen, hogy az orosztanár ne ismerje az iparral kapcsolatos alapvető szókincset.

Ami pedig a szöveg mondanivalóját illeti, az megfelel a korszerű műveltség követelményeinek.

3. A magyarról oroszra történő szinkron fordítás szerepe a nyelvi anyag ismételésében

A magyarról oroszra történő szóbeli fordítás alkalmazását illetően is pedagógiai alapelvünk ez: gyakorlás az automatizálásig, majd ismétlés a megfelelő időközökben.

Oktatáslélektani kísérletekkel kimutatták, ^{/35/} hogy a felejtés az idővel logaritmikus arányban áll. Az ismétléseket tehát olyan közel kell hozni egymáshoz, hogy a felejtés ne tudja kifejteni károsító hatását. Távoli időpontokban történő ismétlések esetén a munkát mindig alacsonyabb szintről, veszteséggel kell kezdeni, ami a készség kialakításának folyamatát elnyújtja és sok idő- és energia-pazarlást követel.

Az idézett tétel szem előtt tartásával végezzük az orosz nyelvi anyagok feldolgozását, szervezzük meg foglalkozásaink tematikáját.

Igy a kifejezésanyag magyarról oroszra történő ^{fordítását} is több foglalkozáson keresztül végezzük: az első foglalkozáson, a másodikon, valamint a témazáró dolgozat előkészítésekor. Az első foglalkozáson 3-4-szer, a másodikon 1-2-szer, a témazáráskor pedig 1-szer.

Az egyes olvasmányok anyagát összefoglaló összefüggő magyar szövegeket szintén több alkalommal fordítjuk oroszra. Először a foglalkozáson néhányszor, másodizben a következő foglalkozáson, majd a témazáráskor. Az egyes témaköröket úgy is átismételjük, hogy a hozzájuk tartozó magyar szövegeket szinkron fordítással oroszra fordíttatjuk. Ez rend-

kivül effektív gyakorlattípusnak bizonyult, mivel 18-20 perc alatt 3-4 olvasmány tartalmát is képesek vagyunk föleleveníteni. Nem kell a szövegeket újra elolvastatni, ami által sok időt nyerünk az egynyelvű gyakorlatokra. A tapasztalat azt mutatja, hogy ismétlés alkalmával a hallgatók csak abban az esetben olvassák el újra az orosz szövegeket, ha a tanár olyan írásbeli házi feladatot ad föl, amellyel készíteni tudja őket azok elolvasására. Ilyen feladat lehet az egyes nyelvi elemek - időhatározók, melléknévi igenéves szerkezetek stb. - kiírása. Különben nem szánnak rá időt, mert únják és "úgy is tudják" őket.

Az összefüggő magyar szövegeket végül az év végi összefoglaló ismétléskor is lefordítjuk szinkron fordítással más egynyelvű gyakorlatok mellett.

Annak ellenére, hogy a módszertani szakirodalom sokat foglalkozik a gyakorlás-automatizálás-ismétlés kérdéskomplexummal, az utóbbi években ez a kérdéskomplexum háttérbe szorul a gyakorlati nyelvoktatásban. Véleményünk szerint ez a kérdés meg nem értéséből fakad. Az oroszórak két nagy mozzanatra oszlanak: a feleltetésre és az új anyag közlésére.

Gyakorló pedagógusnál ez elsősorban az időhiánnyal magyarázható.

A gyakorló általános iskolában gyakran azt tapasztaljuk, hogy az új anyag feldolgozása után a tanárjelöltnek még marad ideje az óra végéig, de nem tud vele mit kezdeni. Eszébe sem jut, hogy kezdje meg az új anyag gyakoroltatását, hogy azáltal is segítse a tanulók otthoni munkáját. A tanárjelölt ezt nyilván attól való félelmében is teszi, hogy így az óra nem lenne elég "szabályos".

A szinkronitást elértük és alkalmazzuk, de ez még nem a szinkron fordítás. Szinkron fordításnak tekintjük általában az ismeretlen, először hallott szöveg hallás után történő szünet nélküli egyidejű fordítását. A szinkronitás - az új idegkapcsolatok - kiépítése összetett és a tanár részéről kitartó munkát igénylő feladat. Annak kiépítése ismerős nyelvi anyagok alapján - különböző egy- és kétnyelvű gyakorlatokkal - történik, s a mi körülményeink között általában 6-8 heti munkát igényel. /Ezzel a kérdéssel máshol foglalkozunk./

A feladatok szinkron megoldását és a szinkron fordítást - tehát magát a szinkronitást - csak eszköznek tekintjük az orosz nyelv minél alaposabb elsajátíttatásában, s arra szolgál, hogy megrövidítsük vele az egyes oktatóanyagok feldolgozási-elsajátítási idejét.

4. A magyarról oroszra történő szóbeli fordítás mint az új ismeretek szerzésének eszköze

A magyarról oroszra történő szóbeli fordítás meghatározott körülmények között arra is alkalmas, hogy segítségével új nyelvi elemeket tanítsunk meg. Eddigi tapasztalataink azt bizonyítják, hogy az orosznyelv-oktatás felsőfokán bizonyos orosz beszédelemek a legkönnyebben visszafordítás és magyarról oroszra történő szóbeli /vagy írásbeli/ fordítás útján taníthatók meg, mivel ebben az esetben kizárható minden kerülő út. /Néhány orosz kifejezés elsajátítása kedvéért nem mindig célszerű több oldalas orosz szöveg

feldolgozása, különösen ha az nem minden szempontból felel meg a tanszövegekkel szemben támasztott követelményeknek./

A módszertani szakirodalom mind több figyelmet szentel az oktatószövegek minősége kérdésének. /36/ Az idegen nyelvi oktatószövegekkel szemben támasztott legalapvetőbb követelmények: a tartalmi mondanivaló, a nyelvi kifejezőanyag, az oktatás szintjéhez és a hallgatók életkori sajátosságaihoz való alkalmazkodás, a korszerűség és időszerűség, valamint az érdekesség. Annal könnyebb és eredményesebb az idegen nyelv tanítása, minél több követelménynek tesz eleget az adott idegen nyelvi oktatószöveg.

Általában azt a gyakorlatot követjük, hogy először a jegyzetben közölt eredeti orosz szöveg teljes nyelvi anyagát tanítjuk meg és kérjük számon, s csak az adott téma további gyakorlása és ismétlése idején viszünk be a lefordítandó magyar szövegbe tartalmi és egyéb vonatkozású változtatásokat.

A 4. és 5. sz. mellékletekben /58/ olyan szövegpárt mutatunk be, amelyből azonnal megállapíthatjuk, hogy a tanár alkalmazta ugyan a visszafordítás elemeit is, de szemmel láthatóan arra törekedett, hogy a magyarról oroszra történő szóbeli fordításba részben új tartalmi elemeket, részben pedig több érdekességet "csempésszen" bele. Az érdekes elemeknek pedig közismerten az a tulajdonságuk, hogy jobban "ragadnak meg" a hallgató fejében. Így szinte észrevétlenül tanította meg és gyakoroltatta be az olyan be-

szédelemeket, mint a botrányt csap, vallat, a cárné jelenlétében, bevall, udvari emberek, utánoz, vonatkísérő, fel-szolgál stb.

A magyarról oroszra történő szóbeli fordítás rendkívül nagy előnye az idegen nyelvi anyag elsajátítása szempontjából abban van, hogy a munka folyamán az elkövetett hibák azonnali kijavításra kerülnek, s minden egyes részfeladat megoldása azonnali megerősítést kap. Ez növeli a hallgatók önbizalmát és a további lépések megtételére ösztökéli őket. B. F. Skinner, ^{/37/} akit a programozás atyjának is szoktak nevezni, erről a következőt írja: "A tudás megszerzésének egész folyamatát - bármilyen téren - nagyszámú apró lépésre kell bontani, és a megerősítésnek az egyes lépések teljesítésétől kell függnie ... Ha az egymás utáni lépéseket a lehető legkisebbre vesszük, a megerősítés gyakorisága maximálisra növelhető; ugyanakkor a tévedés lehetséges averzív következményei a minimálisra csökkennek."

Amilyen hasznosnak bizonyult a magyarról oroszra történő szóbeli fordítás alkalmazása az orosz nyelvi anyag tudatosítása, rögzítése és begyakorlása /automatizálása/ téren, olyan drága is a tanári felkészülés ideje szempontjából. A nagy eredmények hallatlan energiát és időt követelnek meg a tanártól. Minden egyes foglalkozásra külön kell készülnie. Tisztában kell lennie a fordítás elméletével, ismernie kell a szóbeli fordítás technikáját. Sokat kell

fordítania, pontosan kell dolgoznia: mindig a legmegfelelőbb jelentést kell megkeresnie. A legfontosabb: jól kell tudnia oroszul. Véleményünk szerint ezek a legfőbb okai annak, hogy a magyarról oroszra történő szóbeli fordítás hazánkban még viszonylag kevés követőre talált.

5. A magyarról oroszra történő szóbeli fordítás helye az egynyelvű gyakorlatok között

Itt is alá kívánjuk húzni: ennek a fordításnak legfontosabb jegye, hogy az anyanyelvet csak a tanár /illetve a bemondó/ használja, s az csak stimulusként szolgál a hallgatók orosz nyelvű reagálásainak kiváltásához.

A fordítás másik, szintén fontos jellemzője, hogy céljától függően több-kevesebb visszafordítási elemet tartalmaz.

A fordításnak nagy szerepe van az orosz nyelvi anyag elsődleges rögzítésétől annak automatizálásáig. Alkalmazásának elsődleges célja ez.

A fordítás az anyagelsajátítás és alkalmazás minden fokán az összevetést, a tudatosítást is szolgálja.

A szakirodalom az idegen nyelvről anyanyelvre történő szóbeli fordítás alkalmazását a nyelvelsajátítás kezdeti szakaszán hasznosnak tartja, de figyelmeztet a fordításos szakasz elnyújtásának veszélyére. Ezért azt tanácsolja, hogy a szöveg feldolgozását ne fordítással fejezzük be, és a fordításos gyakorlatok után feltétlenül fordítás nélküli, vagyis beszédgyakorlatokat alkalmazzunk.

Vonatkozik-e ez az általunk ismertetett magyarról oroszra történő szóbeli fordításra?

Ilyen formában nem. Az orosz beszédgyakorlati foglalkozásokon a készségek párhuzamos fejlesztésében a szóbeli fordítási készség fejlesztése nem az első helyet foglalja el. A szóbeli fordítást a tudatosítás, a beszédképességfejlesztés és az új nyelvi ismeretek szerzése eszközeként alkalmazzuk. Tehát kiegészítő szerepet tölt be.

Pedagógiai gyakorlatunk alátámasztja S. Bärnek /38/ azt a véleményét, amely szerint automatizálás fordítás útján is lehetséges. A nyelvi anyag automatizálására a fordításos gyakorlatokon kívül az egynyelvű gyakorlatok egész sora legalább annyira alkalmas. Az idegennyelv-oktatás feladata nem az egyes szavak, szókapcsolatok és mondatok automatizálása, hanem azon keresztül és azon túl az idegen nyelvi beszédképesség fejlesztése. A beszédképességet Suara Róbert /39/ így fogalmazza meg: "... beszédképességen azt a képességet értjük, hogy az automatizált fokon elsajátított nyelvi elemeket /szavakat, kifejezéseket, szerkezeteket, szerkezetlancokat/ az adott beszédhelyzettől függően alkotó módon /produktívan/ tudjuk kombinálni. Ez a produktív kombinálás teszi fokozatosan értelmessé az automatizáló beszédgyakorlatokat és küszöböli ki egyre jobban a pusztán mechanikus elemeket. Ezt a kombináló képességet nevezi a szovjet szakirodalom másodlagos jártasságnak /vtoricsnoje umenyije/, amikor ugyanis a jártasság nem a szerzett ismeretek tudatosan megfontolt alkalmazását /ez az elsődleges jártasság/, hanem az automatizált készségek tudatos alkalmazását, kombinálását,

alkotó módon való felhasználását jelenti."

A fordítási készség még nem beszéd-készség. A fordítással mi csak nyelvi elemeket automatizálunk, de nem jutunk el az automatizált nyelvi elemek alkotó módon való felhasználásáig. A beszéd-készség-fejlesztésben tehát a fordításnak csak a nyelvi elemek automatizálásáig van pozitív szerepe. Ez az oka annak, hogy a magyarról oroszra történő szóbeli fordítást is csak az anyagelsajátítás bizonyos szakaszain hasznos alkalmazni, s ezért kell az orosz beszédgyakorlati foglalkozásokat egynyelvű beszédgyakorlatokkal fejezni be.

A fentiek figyelembe vételével végezzük az egyes orosz szövegek feldolgozását a beszédgyakorlati foglalkozásokon. Példának egy gyakorlatsort közlünk:

Az I. foglalkozáson:

- a/ az orosz szöveg kifejező olvasása,
- b/ az új szókincs magyarról oroszra történő "fordítás" útján való kikérdezése-begyakorlása,
- c/ néhány ige ragozásának begyakorlása,
- d/ néhány névszói kifejezés elragozása,
- e/ a kifejezésanyag magyarról oroszra történő fordítás útján való begyakorlása,
- f/ a szöveg mondanivalójának tanári kérdések alapján való feldolgozása.

A II. foglalkozáson:

- a/ a kifejezésanyag magyarról oroszra történő szinkron fordítás útján való automatizálása,
- b/ a szöveg kifejező olvasása az aláhúzott kifejezések szinonimáinak felhasználásával,

- c/ a szöveg mondanivalójának hallgatói kérdések alapján való feldolgozása,
- d/ összefüggő magyar szöveg szinkron /vissza-/ fordítása oroszra,
- e/ az orosz szövegnek a szókincs szótári alakja alapján való helyes és kifejező elolvasása /vagy másfajta transzformációs gyakorlat/.

A III. foglalkozáson:

- a/ összefüggő magyar szöveg szinkron /vissza-/ fordítása oroszra,
- b/ tartalomelmondás kérdések föltevésével,
- c/ megadott kifejezésanyag szinonimáinak gyakorlása,
- d/ csoportos szabadbeszélgetés a szöveg által fölvetett valamely problémáról,
- e/ a téma film vagy állókép alapján való feldolgozása.

Ismétléskor:

- a/ összefüggő magyar szöveg szinkron /vissza-/ fordítása oroszra,
- b/ a szöveg szereplőinek orosz nyelvű jellemzése,
- c/ egy-egy nyelvtani vagy stilisztikai jelenség orosz nyelven történő megbeszélése,
- d/ a szöveg cselekményfonalának eltérítése csoportos szabadbeszélgetés formájában "Mi lenne, ha ...?" alapon.

Ehhez még csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy

1/ 1972-ben egy eljárást kísérleteztünk ki, /40/ amelynek alkalmazásával egy-egy orosz beszédgyakorlati anyagot több egymás után következő foglalkozáson dolgozunk föl, mindig

más és más szempontok /gyakorlattípusok/ alapján;
2/ az egyes gyakorlatokat egymás után többször is megismé-
teltetjük.

6. A magyarról oroszra történő szóbeli for-
ditás alkalmazásának eddigi tapasztalatai

Ez a fajta fordítás az orosz nyelvi anyag rögzítése kiváló eszközének bizonyult. A gyakorlás és rendszeres ismétlés révén a hallgatókban egy olyan törzsanyag jön létre, amely a legtovább marad meg emlékezetükben. A fordítás által is feldolgozott nyelvi anyagot sokkal jobban sajátítják el hallgatóink, mint az egynyelvű gyakorlatokkal feldolgozottat. Ennek az anyagnak a kiemelkedése két területen érzékelhető a legjobban: a kifejezésanyag és a tartalom területén.

A magyarról oroszra történő szóbeli fordításnak nagy szerepe van a hallgatók nyelvi ismereteinek egy szintre hozásában. A tanár mondja magyarul, egy hallgató mondja oroszul, de a többi hallgató sem tétlenkedik: belső beszéd formájában ő is megoldja a feladatot. A fordítás által is feldolgozott nyelvi anyagokat tehát nagyjából mindenki egyformán tudja, csak az egyik hallgató gyorsabban, a másik pedig lassabban reagál.

A magyarról oroszra történő szóbeli fordítás - a kész beszédelemek maximális begyakorlottságának szintjéig - fejleszti a hallgatók beszédkésztségét, mivel ugyanezekkel a

beszédelemekkel történik utána a dialógus, a tartalomelmondás és a kötetlen beszélgetés.

Az egynyelvű gyakorlatok mellett a magyarról oroszra történő szóbeli fordítás is a szinkronitás - új feltételes reflexek - kiépítésének egyik hatékony eszköze, amely szinkronitás lerövidíti az orosz nyelvi anyagok feldolgozási-elsajátítási idejét. /Nem mindegy, hogy egy adott szöveg nyelvi anyagát 45 perc alatt 3 vagy 7 gyakorlattípus alapján dolgozom föl./

A szóbeli fordítás eredményeit mérjük:

- a/ a hallgatók szinkron fordításakor, amikor a szinkronitás kiépülésének fokán túl azt is megállapítjuk, hogy mennyire sajátították el a hallgatók az új szókincset és kifejezésanyagot;
- b/ a hallgatók önálló orosz nyelvű szereplései alkalmával, amennyiben ugyanazt az anyagot dolgozzuk fel fordítás és egynyelvű gyakorlatok alkalmazásával;
- c/ a hallgatók írásbeli munkáiban, mivel a magyarról oroszra történő fordítás magyar szövegében sok szóbeli fordítás által automatizált beszédelem szerepel.

A szóbeli fordítás rendszeres alkalmazása pozitív hatással van a hallgatók írásbeli fordítási munkájára és annak eredményére. Lehetővé válik a hallgatóknak orosz nyelvi ismereteik önmaguk által történő ellenőrzése, világosabbá válik előttük, milyen automatizált beszédelemekkel bírnak, és mely fordítási egységek esetében kell a fordítás technikai műveleteit elvégezniük. Ez egyúttal növeli a hallga-

tók önbizalmát és biztonságérzetét, és ami nem kevésbé fontos, megszünteti az írásbeli fordítás fétis-jellegét.

IV.

MILYEN OROSZ NYELVI ISMERETEK ÉS JÁRTASSÁGOK SZÜKSÉGE- SEK A MAGYARRÓL OROSZRA TÖRTÉNŐ IRÁSBELI FORDÍTÁS MEG- VALÓSÍTÁSÁHOZ

1. Mi teszi szükségessé a kérdés vizsgálatát?

Az általános és a középiskolában alkalmazott magyarról oroszra történő írásbeli fordítás rendeltetése elsősorban az elsajátított orosz nyelvi ismeretek ellenőrzése.

Tekintettel arra, hogy ebben a két iskolafokozatban a tanulók semmiféle fordítási eljárást nem ismernek, már itt fölvetődik a kérdés, fordítanak-e valójában a tanulók. Milyen fordítási elemek szerepelnek ebben a munkában? Egyáltalán fordításnak tekinthető-e ez a tevékenységük? Milyen feltételek közepette tekinthető annak?

A kérdés fölvetése jogos.

Véleményünk szerint az általános és a középiskolában fordításnak kell tekinteni minden olyan magyarról oroszra történő fordítási tevékenységet, amelyben a szó és alak szerinti visszafordítási elemek mellett más fordítási elemek is szerepelnek. A fordítás ott kezdődik, ahol a szó és alak szerinti visszafordítási elemek befejeződnek.

Ennek alapján az orosznyelv-oktatás alacsonyabb fokán a magyarról oroszra történő fordítás a következő elemekből tevődik össze:

- a/ régebbiről ismert nyelvi elemek,
- b/ szó és alak szerinti visszafordítási elemek,
- c/ alaktani átalakítást igénylő elemek.

Az általános és a középiskolában a magyarról oroszra fordítás tanításának feltételeiről írja Rosta Sándor: "A magyarról oroszra fordítás tulajdonképpen csak egy fajta szellemi tevékenységet követel: az orosz nyelvű megfogalmazást. A magyarul megadott, illetőleg kész gondolatok felfogása, megértése nem okoz problémát, viszont annál nehezebb számunkra azok megfogalmazása orosz nyelven. Ehhez nem elég a szavak ismerete /a szótár nem nyújt mindig kellő segítséget/, a nyelvtan biztos tudása; orosz nyelvérzékre van szükség. Az orosz gondolkodás- és kifejezésmód elsajátítása viszont csak rendkívül hosszadalmas és állandó gyakorlason /főleg orosz nyelvű környezetben/ alapuló munka eredménye lehet. Az iskolában ehhez nincsenek meg a kellő feltételek, így le kell mondanunk arról, hogy a magyarról oroszra fordítást a tantervi célok közé felvegyük." /56/ /Az írásbeli felvételi vizsgán mi a fordítási készség meglétét és fokát mérjük; azét a készségét, amit eddig tudatosan nem fejlesztettünk./

Noha az írásbeli fordítás tanítása nálunk a szóbeli fordítás alapján történik, a két fordítás főiskolai alkalmazásában, a készségek fejlesztésében betöltött szerepében azonban lényeges különbségek vannak.

A beszédgyakorlati foglalkozásainkon alkalmazott szóbeli fordításnál a hallgatónak csak az eddigi régebbi és frissebb ismereteire kell támaszkodnia; le kell fordítania a tanár által elkészített fordítási egységeket, mondatokat; a szórendre csak az egyes fordítási egységeken belül kell ügyelnie; ha hibát követ el, a tanár vagy az arra kijelölt hallgató azt azonnal kijavítja.

A tanárnak előzőleg meg kell szerkesztenie a lefordítandó

magyar szöveget gondosan ügyelve arra, hogy az minden szempontból megfeleljen a magyar és orosz nyelv szórendi, valamint a szinkron fordítás követelményeinek; vezetnie kell a közös munkát.

Az írásbeli fordításnál, noha a lefordítandó szöveget a tanár szerkesztette meg, a hallgató egyedül dolgozik eddigi nyelvi ismereteit, két szótárát és fordítási technikai ismeretét felhasználva az elébe kitűzött feladat megoldása érdekében.

Amíg a szóbeli fordítás a közös munka jegyeit viseli magán, addig az írásbeli fordítás az egyéni munkáét; produktumukat illetően is az egyik közös, a másik egyéni produktum.

A szóbeli fordítás folyamán elkövetett hibák azonnali kijavításra kerülnek, a helyes megoldásokat általában többször ismételjük meg, az elkövetett hibákat nem tartjuk számon és nem írjuk senkinek a rovására, igyekszünk minél előbb elfelejteni őket; az írásbeli fordításban elkövetett hibák megmaradnak, azok az egyén sokáig mint helyes megoldásokat őrzi emlékezetében, s a végén az egyén "számlájára" írjuk őket.

Mindezek figyelembe vételével könnyű megérteni, hogy a hallgatót elő is kell készíteni a magyarról oroszra történő írásbeli fordítás végzésére; hogy az írásbeli fordításhoz bizonyos orosz nyelvi ismeretek és jártasságok szükségesek. Mik ezek?

2. A legszükségesebb alaktani ismeretek

A válasz megkeresése céljából megfigyeléseket végeztem, amelyek csoporttal és egyes hallgatóval végzett fordítási munkára egyaránt kiterjedtek. A csoport és az egyes hallgató fordítási tevékenységének párhuzamosan és ugyanazon anyag alapján történő vizsgálata hasznosnak bizonyult. Meggyorsította az egyes problémákra való válasz megkeresését. Ami a csoportos munkában problémaként vetődött fel, azt az egyes hallgatóval végzett munkában közelebbről is megfigyelhettük, és fordítva. Ismertetem az alaktani ismeretekre vonatkozó megfigyeléseim tapasztalatait.

A lefordítandó magyar szöveg fordítási egységekre - szavakra, szócsoporthokra, esetleg egész mondatokra - való tagolása nem okozott különösebb gondot sem az egyes hallgatóknak, sem pedig a csoportnak. Különösen szimpatikus volt a hallgatóknak az az elv, hogy nem az egész szöveg esetében végezzük el a fordítás technikai műveletét; hogy a fordítási egységek lefordítandókra és csak leírandókra oszlanak. A csak leírandók kész beszédelemek formájában vannak elraktározva a fejükben. Ilyenek: ebéd után, reggeltől estig, ezen a napon, a második világháború idején, a város központjában, vendégségben, a hegyekben, az asztalnál stb.

Ennek kapcsán alá kívánjuk húzni, hogy szükséges minél több kész beszédelem ismerete, hogy a fordítás végzése közben ne kelljen a szöveg minden egyes elemét lefordítani, hanem az ismerteket csak beírni. Az fordít jobban és gyorsabban, aki több kész beszédelemmel rendelkezik. Az időtényező pedig fontos szerepet játszik az oktatás, benne a fordít

tás folyamatában is.

Magának a fordítási műveletnek a végzések egyik megoldandó problémát az igeragozás jelentette. Szükségünk volt pl. a harcoltok igealakra. Aki a borotyszja ige ragozását nem tudta, annak igen sok időbe telt, amíg azt a szótárban megkereste. Mint ismeretes, a szótár nem adja az ige valamennyi ragozott alakját. Ennek kapcsán azt a közismert tényt kell aláhúznunk, hogy könnyebb az igeragozást automatizálni, mint egy adott ige szükséges ragozott alakját megkeresni.

A másik megoldandó feladatot a melléknév + főneves és a névmás + melléknév + főneves névszói szerkezetek ragozása jelentette. Fordítás közben nem elég annak megállapítása, hogy milyen esetben tegyük az adott szerkezetet, de tudni is kell az illető szerkezetet az adott esetben. A tapasztalat ismét bebizonyította, hogy a névszók külön-külön ragoztatása helyett célszerűbb egész névszói szerkezetek ragozását automatizálni. Az automatizált névszói szerkezetek a beszédképességfejlesztés egyik alapfeltételét is képezik. /Az 1976-os főiskolai felvételi vizsgán szerzett tapasztalataim feljogosítanak annak megállapítására, hogy a középiskoláknak kb. egyharmadában ezt már így is teszik./

Az alaktani ismeretekre vonatkozó harmadik fontos követelmény az előljárószók biztos tudása. Ez három elemből tevődik össze: ismerni kell az előljárószó pontos jelentését, majd azt, hogy milyen esettel használatos, és végül, hogy mikor használhatom.

Amikor a magyarról oroszra történő tanfordításhoz az igeragozás, a névszóragozás és az előljárószók automatizáltság szintjén való tudását írjuk elő, nem kérünk többet, mint az a tanítónéni, aki a szorzási művelet elvégzéséhez a szorzótábla ismeretét követeli meg. Olyan ez, mint az egyszerű. A szorzási művelet elvégzéséhez nem elég ismerni annak technikáját /mit mivel szorzok, és hová írom/, de tudni kell hozzá a szorzótáblát is. Ahhoz, hogy a 26834×597 példát megoldjam, nem elég csak azt tudnom, hogy a szorzandó minden tagját szorzom a szorzó minden tagjával, majd az így kapott szorzatokat összeadom, de tudnom kell hozzá azt is, hogy mennyi 5×4 , 5×3 , 5×8 és így tovább.

A szükséges alaktani ismeretek szintéziséül, annak betetőzéseként ajánljuk az esetek használata témát, amely I. M. Puljkina és E. B. Zahava-Nyekraszova /41/ külföldiek részére kiadott tankönyvében különösen jól ki van dolgozva.

3. Egy dolgozat negatív tapasztalatai

Kísérletképpen két harmadikos csoportomban a tanév első napjaiban dolgozatot irattam. A dolgozat tárgya: visszaemlékezéseim a középiskolára, neme: fordítás magyarról oroszra. A szótár használatát nem engedélyeztem, mivel az adott magyar szöveg az 1974-es főiskolai felvételi vizsga anyaga volt. /Ez a III. évfolyam 1972-ben felvételizett./ A feladat megoldására 1 órát - 50 percet - adtam.

A megírt dolgozatot nem lehetett leosztályozni, mert a hallgatók általában két jeggyel kaptak volna gyengébbet rá, mint az előző és az utána következő dolgozataikra.

Nem sikerült a fordítás, mert nem is sikerülhetett. A vereség törvényszerű volt. Okai:

- 1/ A tanév első napjaiban voltunk, amikor a hallgatók még nem álltak rá a tanulmányi munkára, amikor még a magyarról oroszra történő szóbeli fordításban sem volt elég gyakorlatuk.
- 2/ A témával az előző két tanévben nem foglalkoztunk, nem dolgoztuk fel szókincsét és kifejezésanyagát.
- 3/ Elmaradt a lélektani motiváció; a hallgatók érdeklődésének felkeltése, figyelmének ráirányítása, mivel az előző foglalkozáson csak annyit mondtunk, hogy fordítás lesz magyarról oroszra.
- 4/ A tanév első foglalkozásain nehéz politikai gazdaságtani tárgyú orosz szöveget dolgoztunk fel, s csak elvétve használtuk a köznapi orosz beszéd szókincsét, ami negatívan hatott a dolgozat eredményességére, mivel ellentétes erőként lépett fel didaktikai célunk megvalósításában.

/A 6. sz. mellékletben a magyar szöveget, a 7.-ben a legjobb megoldást, a 8.-ban pedig néhány kifejezés gyakoribb fordítási hibáit közöljük./

Mivel magyarázható az a jelenség, hogy egyes hallgatók olyan alaktani hibákat is elkövettek, amelyeket élő beszédben nem követnek el? Véleményünk szerint csakis a ráhangolt-ság teljes hiányával: "nem voltak ott", amikor irták. Nem a hibák mennyisége lepi meg az oktatót, mivel azokat 22 hallgató dolgozatából vettük, hanem azok minősége: hogyan lehet a III. évfolyamon követni el őket?!

Hogyan segíthet az oktató ezen a bajon? Hogyan kerülheti el ezt a számára feltétlenül vereséget jelentő jelenséget? Pedagógiai gyakorlatomban a szóban forgó jelenség elkerülésének egy módja bizonyult célravezetőnek, eredményesnek: ha az oktató a mindennapi orosz beszédnyelvnek a tematikában nem szereplő elemeit - kifejezések, sokszor félmondatok - magyarról oroszra történő szinkron fordítás útján a foglalkozásokon rendszeresen gyakoroltatja, ismételteti. Így, ha csak 3 évig dolgozik egy adott csoporttal, a tematikán kívüli automatizált kifejezések száma akkor is elérheti akár az 1500-at is, amely kifejezésanyag legfőbb elemeit általában az igevonzatok képezik.

4. További szükséges ismeretek és jártasságok a szakirodalom alapján

A magyarról oroszra történő írásbeli tanfordításhoz a szakirodalom szükségesnek tartja a nyelvi anyag ismeretét. A szakirodalomban megtaláljuk azt a közös álláspontot, amely szerint iskolai viszonyok között nem szabad olyan szöveget fordíttatni, melynek szókincse és nyelvtani szerkezetei ismeretlenek.

Amíg ezt a követelményt E. Janverk ^{/42/} általános tételeként hangsúlyozza, addig R. K. Minyjar-Belorucsev ^{/43/} a házi feladat vonatkozásában is előírja annak szigorú betartását, amikor a hallgatók otthon olyan szövegeket dolgoznak föl, amelyeken a tanteremben nem dolgoztak. Ebben az esetben a gyakorlatok összeállításakor a tanárnak külön figyel-

met kell szentelnie a szókincs és a nyelvtani szerkezetek megválasztásának, hogy a hallgatók otthon elsősorban azt rögzítsék és gyakorolják, ami az osztályban már előfordult.

A szakirodalom által előírt másik fontos követelmény a téma ismerete. Az idegennyelv-oktatás felsőfokán a beszéd és fordítási készség fejlesztése különféle tárgykörök alapján történik, hogy a hallgatók a megfelelő szókészlet mellett megfelelő anyagismerettel is rendelkezzenek.

A téma ismerete sokkal nagyobb súllyal esik latba a fordítók és tolmácsok esetében. "A fordító kettős, dekódoló és kódoló szerepköre világossá teszi, hogy teljes megértés nélkül nem jöhet létre jó fordítás. A jelkészletbeli átfedésnek az A - F viszonylatban ugyanaz a szerepe, mint az F - V viszonylatban. A nyelvismeret és a tárgyismeret tekintetében tehát nem tehetünk lényeges engedményt sem a fordító dekódoló, sem a fordító kódoló tevékenységét illetően" - olvashatjuk Tarnóczi Lóránt könyvében. /44/

Tekintettel arra, hogy az orosz nyelv- és stilusgyakorlat oktatása a főiskolai orosz szakos tanárképzésben is különféle tárgykörök alapján folyik /ipar, mezőgazdaság, kereskedelem, sport, honvédelem stb./, amelyek mind sajátos szakkifejezésekkel rendelkeznek, a tanfordítás itt megköveteli azon szakkifejezések ismeretét, amelyek az adott témákban, tanszövegekben szerepelnek.

Az orosznyelv-oktatás felsőfokán nem kisebb a frazeologizmusok szerepe. A legtöbb idiómával természetesen a műfordítók találkoznak. Tekintettel azonban arra, hogy a be-

szédgyakorlati foglalkozásokon szépirodalmi művek feldolgozása is folyik, az idiómák egyre gyakoribbak. Ezért követeljük meg az átvett orosz idiómák pontos ismeretét, s ismétlésük céljából helyezzük el őket a magyarról oroszra történő fordításba is. Az idiómák nem ismerése vagy fel nem ismerése a leggyakrabban azok szó szerinti lefordításához vezet. /45/

A magyarról oroszra történő írásbeli fordítás megvalósításának legfontosabb feltétele, amely minden feltételt átfog és magába foglal, az orosz nyelv ismerete. Fordításunk annál tökéletesebb, minél jobban sajátítottuk el az orosz nyelvet. Az anyanyelvről idegen nyelvre való fordítás tehát másodlagos helyet foglal el az idegen nyelv elsajátításának folyamatában. Lehet jól ismerni egy fordítási technikát, lehet mesterien kezelni a szótárat, de a legmegfelelőbb jelentést nem lehet kiválasztani az orosz nyelv alapos ismerete nélkül. R. Lado /46/ szerint nem lehet jó fordítást készíteni, ha az idegen nyelvet kellő fokon nem birjuk. Ezért először a nyelv elsajátítását kell tanítani, és csak később, az elsajátított nyelv alapjain kell a fordítást mint külön képességet tanítani.

Amikor azt a kérdést vizsgáljuk, hogy mi kell a magyarról oroszra történő fordítás sikeres megvalósításához, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a fordítási készséget. Mi is a fordítási készség? Vitatkoznunk kell Szentiványi Ágnes /47/ álláspontjával, amely szerint "a fordítási készség mind a célnyelv, mind az anyanyelv grammatikai rendszerének, mind-

két nyelv lexikájának és stilisztikájának aktív szinten álló tudásszintjét jelenti."

Feltételezzük, hogy nála az aktív szinten álló kifejezés az állandó jellegű gyakorlást jelenti. A fordítási készség megfogalmazását ebben az esetben is leszűkítettnek kell tekintenünk. Mert ez azt jelentené, hogy ha sokat fordítottatunk, a fordítási készség magától kialakul. Igen, a jelenlegi idegennyelv-oktatásunknak itt van az egyik alapvető hiányossága. Mert fordítanak-e valójában hallgatóink? A fordítási készség nem alakul ki az ilyen "sokszori fordítás" útján sem. A fordítási készség kialakításához a valamennyi eddig felsorolt tényezőkön kívül szükség van a fordítás módszerének, technikájának az ismeretére is. Ezért kell külön tanítanunk a fordítás technikáját.

Összefoglalva, a főiskolai orosz szakos tanárképzésben a magyarról oroszra történő fordítás sikeres megvalósításához az automatizáltság szintjén kell tudni

- a/ az igeragozást,
- b/ a névszói szerkezetek ragozását,
- c/ az előljárószókat.

Ezzel kapcsolatban elengedhetetlen ismerni az esetek használatát.

Hasznos minél több kész orosz beszédelem ismerete, ami megkönnyíti a fordítási tevékenységet.

Ismerni kell még

- a/ az adott témát, valamint
- b/ annak szó- és kifejezésanyagát,

c/ a benne előforduló szakkifejezéseket, valamint

d/ a vele kapcsolatos idiómákat.

A magyarról oroszra történő fordításhoz szükséges még

a/ a fordítási technika ismerete, valamint annak az alapján kifejlesztett fordítási készség;

b/ megfelelő minőségű magyar-orosz és orosz-magyar szótár,

c/ rendszeres fordítási tevékenység.

A fordítás eredményessége szempontjából nem hagyandók figyelmen kívül az olyan objektív és szubjektív motiváló tényezők, mint

a/ az időpont és a hely,

b/ a szöveg könnyű, illetve nehéz volta: új fordítási elemekkel való telítettsége, az új és a már ismert beszédelemek aránya; valamint a szöveg szépsége és érdekessége,

c/ a fordítás előkészítésének mértéke.

A felsorolás mehanikus és nem teljes. Teljesebbé teszi az, amit mindig szem előtt kell tartanunk: A fordítás minősége az orosz nyelvtudás egyenes függvénye. Ki milyen mértékben sajátította el az orosz nyelvet, olyan színvonalon is oldja meg a fordítási feladatot. Optimális esetben a fordítás technikai műveletét el sem kell végeznie. A cél: a hallgatók kétnyelvűvé tétele, amit orosz nyelvi környezet nélkül sohasem érhetünk el.

Főiskolánk orosz szakán a hatvanas évek elején magyar és orosz nyelv viszonylatában volt több kétnyelvű hallgatónk, aki a magyar és az orosz mindennapi beszédnyelvet nagyjából ugyanazon a szinten birta. Ezek a hallgatók Kárpát-Ukrajnából települtek át hozzánk, s egyik közös tulajdonságuk az volt, hogy az új - itteni - magyar nyelvi környezetben, miközben egészen szépen beszéltek magyarul, néha elgondolkoztak egy-egy magyar szón, hogy vajon mit is jelenthet. Ebből arra következettünk, hogy az illető magyar szót volt nyelvi környezetükben más fogalom jelölésére használták. /A tanszék és oktatóinak kezdő volta miatt az említett kétnyelvű hallgatókkal nem jutottunk el fordítási kísérletekig./

Fölvetődött bennünk az a kérdés, elérhető-e hallgatóinknál a kétnyelvűség bizonyos adott témakörökben. Eddigi tapasztalataink nemlegesek, mivel a Vlagyimirban eltöltött félév kevés hozzá, különösen akkor, ha utána megint csak heti 3 órában van orosz beszédgyakorlati foglalkozás, s a magyar nyelvi környezet is megmarad. A kétnyelvűség problematikájának kutatását ezért másnak hagyjuk meg.

V.

A MAGYARRÓL OROSZRA TÖRTÉNŐ IRÁSBELI FORDÍTÁS
ÚJ TECHNIKÁJA

1. A magyarról oroszra történő írásbeli fordítás iskolai gyakorlata és tanításának szükségessége a főiskolai orosz szakos tanárképzésben

A magyarról oroszra történő írásbeli fordítást az általános és a középiskolában - főként írásbeli házi feladat és iskolai dolgozat formájában - egyaránt alkalmazzák annak ellenére, hogy a fordítás tanítását a tanterv nem írja elő.^{/48/}

Fordítanak-e valójában a tanulók? Véleményünk szerint nem, hanem csak leírják oroszul azt, amit tudnak. Rendszerint az orosz szöveg megfelelő részeinek a visszafordítását adják, vagy nagyon kicsit eltérnek tőlük. De nem is állítjuk őket nehezebb feladat elé, mert tudatában vagyunk annak, hogy fordítani nem tudnak. Amennyiben azt állítjuk, hogy a tanulók nem fordítanak, akkor önmagunkkal kerültünk ellentmondásba, mert munkánk negyedik fejezetében fordításnak tekintünk minden olyan magyarról oroszra történő fordítási tevékenységet, amelyben a szó és alak szerinti visszafordítási elemek mellett más fordítási elemek is szerepelnek. /A tanfordítással szemben nem támaszthatunk nagyobb követelményeket./

A magyarról oroszra történő írásbeli fordítást az általános és középiskolában az ismeretek ellenőrzése eszközeként alkalmazzák, s nem a fordítási készség ellenőrzésére, mivel a fordítási készséget csak egy adott fordítási technika is-

meretében és annak alapján lehet fejleszteni.

Az iskolai dolgozatok esetében a magyarról oroszra történő fordítást a tanár igyekszik jól előkészíteni, a tankönyvben lévő orosz szöveget lehetőleg kis változtatásokkal a tanulókkal visszaadatni. A dolgozatnak elfogadhatónak kell lennie, mert, "verba volant, scripta manent".

Annak, hogy az általános és a középiskolában nem tanítjuk a magyarról oroszra történő fordítást, véleményem szerint két oka van: egyrészt az orosznyelv-oktatásnak azon a viszonylag alacsony fokán még nemigen van mit fordítani, másrészt pedig a tanulók még egyetlen fordítási eljárást sem ismernek.

Mi a helyzet az általános gimnázium tagozatos osztályai-
ban? Ott véleményem szerint a magyarról oroszra történő fordítás egyik feltétele adott: az orosz nyelv tanítása viszonylag magas fokon folyik. Szubjektív feltételét pedig rövid idő alatt meg lehetne teremteni: a középiskolai tanárokat a továbbképző tanfolyamokon a fordítás technikájára meg lehetne tanítani.

A tanárképző főiskola orosz szakán a magyarról oroszra történő fordítás az írásbeli felvételi vizsga egyik **kulcs**-feladata. Az a tény, hogy a pályázóknak mindennapi beszédtemájú, de számukra ismeretlen magyar szöveget kell oroszra fordítaniuk, amelyhez megengedjük a szótár használatát, azt bizonyítja, hogy e fordítás célja nem a konkrét nyelvi ismeretek, hanem a fordítási készség fokának a megállapítása. A jelenlegi gyakorlat szerint tehát a fordítási készség fokát ellenőrizzük és osztályozzuk; azét a készségét, amelyet tudatosan nem fejlesztettünk, s amelynek fejlesztése csak

egyik vagy másik fordítási technika alapján lehetséges.

Valószínűleg ennek az ellentmondásnak a felismeréséből kiindulva hozták meg az Oktatási Minisztérium által megbízott szakemberek az 1976-os felvételi vizsgán azt a rendelkezést, amely szerint a fordításoknál csak bizonyos megadott szókincs és kifejezésanyag fordításának meglétét és minőségét kell értékelni. /Lásd a 9. sz. mellékletet./

Véleményem szerint a fennálló ellentmondást az nem oldja meg, hogy a hibáknak csak a felét javítjuk ki és értékeljük. Amíg a középiskolában a fordítási készség fejlesztése nem megoldott, addig a felvételi vizsgán helyesebb lenne a magyarról oroszra történő fordítást a konkrét orosz nyelvi ismeretek ellenőrzésének eszközeként alkalmazni. Ebben az esetben nem engedélyoznánk a szótár használatát, s a pályázóknak azt tanácsolnánk, hogy ahol nem tudnak szót vagy kifejezést, ott hagyják üresen a helyet, mert a rossz megoldás több hibapontnak számít, mint a meg nem oldás. Ez a gyakorlat természetesen csak abban az esetben válna be, ha a magyarról oroszra történő fordítás lehetséges nyelvi anyagát előre meghatároznánk.

"A célnyelvre történő fordítás ma már kezd veszíteni jelentőségéből" - olvashatjuk az egyik angliai iskolai idegennyelv-oktatásról adott helyzetképben. /49/

Ez nem vonatkozhatik a tízmilliós magyar népre, amelynek egyik vagy másik világnyelvet magának kell megtanulnia.

A magyarról oroszra való fordítás mindinkább az orosz-tanár pedagógiai tevékenységének egyik nélkülözhetetlen eleme lesz. Már ma is /az orosz anyanyelvűeken és a hivatásos fordítókon kívül/ Magyarországon az orosztanár az, aki a legjobban tud oroszul. Ez a tanár azonban hamarosan fél-emberré válik, ha nem tanítjuk meg fordítani, mert már a pedagógiai tevékenysége sikeres gyakorlásában is akadályokba ütközik.

A magyar-szovjet baráti, társadalmi-politikai, gazdasági, tudományos-technikai és kulturális kapcsolatoknak az utóbbi időben bekövetkezett gyorsabb ütemű fejlődése mindinkább arra készteti az orosztanárt, hogy pedagógiai tevékenysége mellett fordítói tevékenységet is ellásson. Ez az egyik tény, amely indokolja a magyarról oroszra történő fordítás tanítását az orosz szakos tanárképzésben.

Az orosz szakos főiskolai hallgatókat tehát elő kell készítenünk arra, hogy mások gondolatát orosz nyelven fejezzék ki.

Nem kevésbé fontos a saját gondolat orosz nyelven való kifejezésének a jártassága sem. Tekintettel arra, hogy orosztanáraink magyar nyelvi környezetben dolgoznak, főképpen magyar anyanyelvűekkel érintkeznek, s oroszul azon a néhány órán kívül alig van lehetőségük beszélni, gondolataikat a legtöbb esetben először magyarul fogalmazzák meg, s csak azután fordítják le őket oroszra. Ez sajnos jellemző a magyarországi orosztanárok döntő többségének fogalmazására, beszédére. A fordítás elemeivel tehát itt is számolnunk kell.

2. A szakirodalom által javasolt fordítási eljárás előnyei és hátrányai a főiskolai orosz szakos tanárképzésben

Ha fölvetnénk azt a kérdést, hogy van-e kidolgozott és bevált fordítási technikánk a magyarról oroszra történő fordításra vonatkozóan, a válasz nem lenne egyértelmű. Ennek egyrészt az az oka, hogy az általános és a középiskolában nem tanítjuk a fordítást, a kérdés részletesebb kidolgozása tehát nem merült fel társadalmi szükségletként; másrészt pedig az, hogy még mindig nem értettük meg eléggé, hogy amit a kétnyelvű fordítók eredményesen használnak föl a fordításelméletből, azzal mi a tanfordítás esetében nemigen tudunk mit kezdeni.

A magyarországi orosztanárok rendelkezésére áll azonban egy fordítási-összevetési eljárás, amelyet Banó István javasol, s amely szó szerint így hangzik: "A lefordítandó magyar mondatokat ajánlatos időnként teljes szótani és mondattani elemzésben részesíteni.

Először ajánlatos megkeresni a mondat alanyát és állítmányát. Állapíttassuk meg az állítmány számát és személyét, valamint azt, hogy az alanyt és állítmányt milyen szófaj fejezi ki. Az állítmányról azt is állapíttassuk meg: igei, névszói vagy igei-névszói állítmánnyal van-e dolgunk. Az igei állítmánnyal kapcsolatban azt is vizsgáljuk meg, milyen módon, milyen időben áll, tárgyias vagy tárgyatlan-e az illető ige. Ha az állítmány tárgyias ige, meg kell néznünk, van-e tárgya a mondatnak, ha van: mik a jellemzői. Az elemzéssel párhuzamosan elkészíthetjük a megfelelő mondatrészek

orosz fordítását.

Ezután a mondat határozóit, állandó határozóit /vonzatait/ keressük meg és fordítsuk oroszra. Meg kell állapítani, hogy milyen szófaj fejezi ki őket: határozószó, ragos vagy névutós főnév, névmás, határozó igenév. Mindezeknek a megállapítása nagyon fontos, mert nagyban befolyásolja az oroszra való fordításuk mikéntjét.

Végül kerestessük meg a mondat jelzőit, állapíttassuk meg, milyen típusúak, mivel vannak kifejezve /főnév, melléknév, névmás, számnév, melléknévi igenév/." /50/

Az idézett fordítási-összevetési eljárás alkalmas az orosz nyelv mélystruktúrájának a megismerésére, a két nyelv mélystruktúráinak az összevetésére, amit Erdei Gyula /51/ ajánl elméleti jellegű munkájában, s amely eljárást ő "kontrasztív fordítási gyakorlatnak" nevez.

De ki képes rá? A tanár, mert az eljárás mindkét nyelv alaktanának alapos ismeretét feltételezi. S mint fordítási eljárásnak éppen ez a fő ellentmondása. Mint összevetési eljárás azonban hasznos lehet az orosz szakos tanárképzésben is.

Mint a magyarról oroszra történő fordítás technikája nálunk nem bizonyult célravezetőnek egyrészt, mert rendkívül időigényes; másrészt pedig, mert nálunk már az alapvető nyelvtani kategóriák tudatosítása és összevetése nem jelent problémát.

Mint fordítási eljárásnak még az a hiányossága, hogy a szókincs és kifejezésanyag megválasztása tekintetében nem tud közelebbi tanácsot adni. A fordítást kizárólag a nyelvtan oldaláról közelíti meg.

3. Az új fordítási technika létrejötte és jellemző vonásai

A fordítási készség fejlesztése csak egy meghatározott fordítási technika alapján lehetséges. A fordítási technika olyan eljárás, amely meghatározza a fordítási folyamat egyes lépéseit és azok sorrendjét. /Itt a fordítási tevékenység technikai lépéseiről, s nem a fordítás logikai műveleteiről van szó./ Minden fordítási technikának egyik alapvető mozzanata a szótározás. A helyes fordítási tevékenység azonban nem vele kezdődik, és nem is vele fejeződik be.

Az orosz beszédgyakorlati foglalkozásokon a magyarról oroszra történő írásbeli fordítás terén szükségessé vált egy olyan fordítási technika bevezetése, amely alkalmassá válik majd arra, hogy elsajátíttatása után annak az alapján fejlesszük hallgatóink írásbeli fordítási készségét, hogy megtanítsuk őket magyarról oroszra fordítani.

Az új fordítási eljárás kísérletei csoportos foglalkozásokon és egy hallgatóval végzett munkában, egyidőben és párhuzamosan folytak. Az egyes hallgatóval végzett munka lehetővé tette az egyes részletek alaposabb megfigyelését, s ha az egyes hallgatónál valamilyen probléma merült fel, azt külön is megfigyelhettük a csoportos fordítási gyakorlaton, és fordítva. Az egyes hallgatóval végzett munka elsősorban azért volt jelentős számunkra, mert ennek a fordítási technikának a kidolgozásával az egyéni munkát szándékoztuk segíteni, megalapozni. Nagyon lényeges, hogy

a mindkét fajta foglalkozáson végzett munka ugyanazt a pozitív eredményt hozta.

A kikísérletezett fordítási technika két leglényegesebb jegye, hogy

a/ a magyarról oroszra történő írásbeli fordítás a szóbeli fordításon alapszik,

b/ az írásbeli fordítást is fordítási egységek alapján végezzük.

Közismert tény, hogy a szóbeli fordítás gyakorlása a szinkronitás teljes kiépítéséig fordítási egységek alapján történik.

Az írásbeli fordításnál a lefordítandó szöveg fordítási egységekre való tagolásának ötletét J. I. Reckertől^{/52/} vettem át, aki azt más nyelvpárok esetében eredményesen alkalmazza. Az átvétel azért vált lehetővé, mert 1/ nálunk az írásbeli fordítás a szóbeli fordításon alapszik, amely nálunk a nyelvi anyag alaposabb elsajátításának eszközeként szerepel; és mert 2/ a magyar és az orosz nyelvben a fordítási egységek egybeesése a mennyiségi arányokat illetően kedvezőnek bizonyult.

Szükségesnek tartjuk annak a hangsúlyozását, hogy a kétfajta /szóbeli és írásbeli/ fordítás fordítási egységei nem feltétlenül esnek egybe. Az írásbeli fordítás fordítási egységeiről írja J. I. Recker: "A fordítási egység attól a nyelvpártól függ, amely a fordításban részt vesz: ami az oroszról franciára történő fordításban fordítási egység, az nem biztos, hogy fordítási egység a németre történő fordításban. Ilyenképpen a fordítási egység a forrásnyelvnek a cél nyelv rendszeréhez viszonyított szövegda-

rabja ... Gyakorlatilag az írásbeli fordítás folyamatában fordítási egységet képezhet szó, szókapcsolat, szintagma, egész mondat, bekezdés, esetleg az egész lefordítandó szöveg." /53/

Az új fordítási technika alkalmazásakor is B. V. Beljájev azon megállapítását kell szem előtt tartani, amely szerint "... nem szavakat fordítunk, hanem az általuk kifejezett fogalmakat és ítéleteket, nem is szövegeket, hanem a bennük meglévő gondolatokat és mondanivalót." /54/

Az, hogy a magyarról oroszra történő írásbeli fordítás a szóbeli fordításon alapszik, azt jelenti, hogy a két fajta fordítást párhuzamosan alkalmazzuk: ugyanazt a témát mindkét fajta fordítás alapján feldolgozzuk. A szóbeli fordítást - elsősorban a nyelvi anyag begyakorlása céljából - a foglalkozáson, az írásbelit pedig - főként a fordítási készség fejlesztése és a nyelvi anyag ellenőrzése céljából - házi feladat és iskolai ellenőrző dolgozat formájában alkalmazzuk. Az írásbeli fordítás tartalmazhatja és tartalmazza is az előzőleg végbement szóbeli fordítás nyelvi elemeit. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy mindkét fordítás esetében ugyanazt a magyar szöveget fordíttatjuk oroszra. A kétfajta magyar szöveg megszerkesztésének követelményei lényegesen eltérnek.

A lefordítandó magyar szöveg fordítási egységekre való tagolásával a fordítási egységek két csoportra oszlanak: ismert - csak leírandó - és ismeretlen beszédelemeket tartalmazó - lefordítandó - fordítási egységekre. Ez lehetővé

teszi, hogy hallgatóink a lefordítandó fordítási egységekre koncentráljanak, mivel a maximális begyakorlottság szintjén elsajátított beszédelemek esetében a fordítás technikai műveletét nem kell elvégezniük.

Az új fordítási eljárás harmadik jellemzője, hogy a lexika oldaláról közelíti meg a fordítást. Könnyed. Grammatizálás helyett inkább a szókincs és kifejezésanyag keresésére, helyes megválasztására összpontosít. Ugyanakkor feltetelezi a kötelező grammatikai ismereteket, épít a szótár grammatikai jellegű utalásaira.

4. Az új fordítási technika mozzanatai

A mozzanatok bemutatása előtt bemutatjuk egy konkrét magyar szöveg fordítási egységekre való tagolását. A magyar szöveg:

A Komszomol nehéz időkben született. + Az ellenforradalom és az intervenciók erői + hadra keltek + a világ első munkás-paraszt állama ellen. + Lenin hívó szavára + az egész ország + egyetlen katonai táborrá vált. + 1919 tavaszán, + amikor Kolcsak elfoglalta Szibériát + és Moszkva ellen indult, + a Komszomol végrehajtotta + az első országos mozgósítást + a keleti frontra. + A Komszomol még kétszer mozgósított. + Kétszázezer komszomolista küzdött + a polgárháború frontjain. + Ötezer komszomolistát tüntettek ki + Vörös Zászló Érdemrenddel.

Az első lépésben történik a magyar szöveg elolvasása, mondanivalójának értelmezése. Ez nem okoz gondot, mivel az adott időszakban a beszédgyakorlati foglalkozásokon az ifjúsági szervezetek munkáját dolgozzuk föl.

A második lépésben kijelöljük a fordítási egységeket. A fordítási egységek egymástól való elválasztása a fordítástechnika tanításának időszakában rövig függőleges vonalakkal történik. A fordítási egységek megállapítása a két nyelv összevetése alapján történik, s ebben a magyar nyelv a mérvadó, mert az esetek nagy részében a hallgató nem tudja előre megállapítani, hogy az adott nyelvi egység hogyan lesz oroszul. /Ez természetesen az új nyelvi elemeket tartalmazó fordítási egységekre vonatkozik./

A harmadik lépésben megállapítjuk, mely fordítási egységek szó- és kifejezésanyaga ismert. Az ismeretlen szó- vagy kifejezésanyagot tartalmazó fordítási egységet aláhúzzuk. Ha csak egy ismeretlen szó van a fordítási egységben, a fordítási egység akkor is a fordítás tárgyát képezi, mivel egyetlen ismeretlen szó is mélyreható szerkezeti változást idézhet elő az adott fordítási egységen belül az orosz nyelvben, esetleg át is megy a következő fordítási egységbe.

A negyedik lépésben végezzük el a fordítást. Az új fordítási technikának is alapvető művelete a szótározás. Az orosznyelv-oktatás felsőfokán a szótározás két sarkalatos problémája: az igék és névszók vonzatának, valamint a megfelelő jelentéscsoportnak a megkeresése.

Az ötödik lépésben történik a fordítás összefüggő leírása. Erre a helyes orosz szórend végleges kialakítása szempontjából is szükség van, mivel az orosz nyelvben a fordítási egységek egymás utáni sorrendje nem minden esetben egyezik meg a magyar nyelvben használatos sorrenddel. A fordítás helyességét most az orosz nyelv szempontjából ellenőrizzük.

Milyen elméletileg már említett problémák vetődnek föl csak a közölt magyar szöveg oroszra fordítása kapcsán?

A hadra keltek kifejezés oroszra fordításának problémáját a második fejezetben már említettük.

Az ötezer komszomolistát tüntettek ki fordítási egységet a gyengébb felkészültségű hallgatók még наградили пять тысяч комсомольцев cselekvő szerkezettel fordítanak, s csak az erősebbek alkalmaznák a szenvedő szerkezetet az oroszban.

A fordítás megoldása szempontjából nem jelent problémát az a tény, hogy a magyar szöveg utolsó mondata két fordítási egység, míg az oroszban csak egy lesz.

5. Az új fordítási technika alkalmazásának feltételei és tapasztalatai

Ahhoz, hogy az új fordítási technikát a főiskolai orosz szakos tanárképzésben eredményesen alkalmazzuk, az oroszra fordítandó magyar szöveg szerkesztésekor az oktatónak néhány olyan követelménynek kell eleget tennie, amelyet a szakirodalom az anyanyelvről idegen nyelvre történő tanfordítás elé támaszt. Az új fordítási technika sikeres alkalmazásá-

nak tehát feltételei vannak. Ilyenek:

A tanfordítással szemben támasztott egyik követelmény az, hogy a lefordítandó magyar szöveg témája egyezzen meg a foglalkozásokon vett orosz szövegek témájával, a fordítás a konkrét nyelvi anyag további - lehetőleg más szempontok alapján történő - elsajátítását segítse elő.

Az új és a régi elemek - a lefordítandó és a csak leírandó fordítási egységek - mennyiségi arányait illetően eddigi tapasztalataink szerint az az optimális, ha a lefordítandó magyar szöveg legalább kétharmada ismert. Ez motiválólag hat a hallgatók fordítási tevékenységére és biztosítja a sikerélményt.

A magyarról oroszra történő fordításhoz nem elegendő a magyar-orosz szótár, az elsődleges visszacsatolás céljából szükség van az orosz-magyar szótárra is. /Viszonylag keveset szótárazzon a hallgató, de annál alaposabban!/

Az eljárás az első látásra hosszadalmasnak tűnhet, a valóságban azonban a rendszeres gyakorlás eredményeként a hallgatóban kialakul egy érzék, amelynek alapján a lefordítandó magyar szöveg első elolvasása után azonnal meg tudja állapítani, melyek azok a "gócek" - fordítási egységek -, amelyekre összpontosítani kell figyelmét.

Megnövekedett a hallgatók önbizalma és biztonságérzete. Tudatában vannak annak, hogy az új eljárás birtokában két szótár segítségével az oktató által elébük kitűzött fordítási feladatot képesek megoldani. Ismerik az oktató

feladatait is a lefordítandó szöveg megszerkesztését illetően. Tudják, hogy aki rendszeresen eljár a foglalkozásokra és megszakítás nélkül dolgozott, annak dolgozata sikeresül, mert a lefordítandó magyar szövegben a feldolgozott orosz szövegek visszafordítási elemei ugyanúgy szerepelni fognak, mint a foglalkozásokon átvett szóbeli fordításoké. Ezeken kívül lesznek régebbiről ismert és teljesen új fordítási elemek. Az önbizalom és biztonságérzet növelésében annak a felismerésnek van a legnagyobb szerepe, hogy oktatómunkánkban törvényszerűségek vannak, s a hallgatók eredménye sem a véletlenektől függ.

A szóbeli fordítás viszonylag gyakori alkalmazásával, az írásbeli fordításnak a szóbeli fordítással való összekapcsolásával, valamint a kétfajta fordítás párhuzamos alkalmazásával megszűnt az írásbeli fordítás féltis-jellege. Nem félnek tőle, mert megismerték.

A lefordítandó magyar szöveg fordítási egységekre, majd ismert és ismeretlen beszédelemekre való tagolása által a hallgatóknak lehetőségük nyílt orosz nyelvi ismereteik gyarapodásának önmaguk által történő rendszeres ellenőrzése. Ez viszont mind az oktatót, mind pedig a hallgatót arra készíti, hogy minél több orosz beszédelemet automatizáltasson, illetve automatizáljon. /Egy orosz szakos hallgatónak sem közömbös, hogy egy adott magyar szöveg oroszra fordításakor nyolcszor vagy tizennyolcszor kell a szótárhoz nyúlnia./

Az ilyen módon megteremtett feltételek eredményeként minőségileg magasabb szintre emelkedett a tanítás-tanulás folyamata.

Lerövidült az írásbeli fordítási feladatok megoldásának időtartama azáltal, hogy megszűnt a sok esetben céltalan kapkodás, és a fordítási folyamat minden mozzanata tudatos-sá lett.

6. A szóbeli és az írásbeli fordítás kapcsolata,
a lefordítandó magyar szövegek egymásra épülése

A tanfordítással szemben támasztott egyik követelmény, hogy a lefordítandó szöveg témája megegyezzek a foglalkozásokon vett orosz szövegek témájával.

Ennek megfelelően az iskolai szóbeli és az otthoni írásbeli fordításra felhasznált magyar szövegeknek is, amellet, hogy külön-külön is önálló tartalmi egységeket képeznek, szorosán egymásra kell épülniük. Így az egy téma feldolgozása folyamán orosz nyelvre lefordított magyar szövegek is hűen adják vissza az egész téma tartalmi mondanivalóját.

A szóbeli és az írásbeli fordítás között az azonosság elsősorban a fordítási egységek alkalmazásában van. A különbség pedig abban nyilvánul meg, hogy szóbeli fordítás esetén a fordítási egységeket a tanár állapítja meg, s azok sorrendjében elvégzi a megengedhető változtatásokat, a hallgatónak csak az egyes fordítási egységeken belüli szórendre kell ügyelnie; írásbeli fordítás esetében pedig a hallgatónak a fordítással kapcsolatos valamennyi feladatot önállóan kell megoldania.

Az egymásra épülő magyar szövegek lefordítása által bővülnek a hallgatók ismeretei is, mivel ezek a szövegek

a visszafordítási elemeken kívül új nyelvi elemeket is tartalmaznak. A szövegek egymásra épülése alapján az is kimutatható, hogyan válnak egyik fordításról a másikra az egyik foglalkozáson még lefordítandó fordítási egységek a másik foglalkozáson már csak leírandókká.

A fordítás céljára megszerkesztett magyar szöveg általában három nyelvi elemből tevődik össze:

- a/ a feldolgozott idegen nyelvű szöveg visszafordítási elemei,
- b/ még ismeretlen - tehát új - nyelvi elemek, valamint
- c/ régebbiről ismert beszédelemek.

Ezen három fordítási elem aránya a fordítás céljától függően - elsajátított nyelvi ismeretek ellenőrzése, adott nyelvi anyag begyakorlása vagy a fordítási készség fejlesztése - változhat. A még ismeretlen nyelvi elemek megállapítása az idegennyelv-oktatás felsőfokán azonban egyre nehezebb, mivel az oktató nem tudhatja pontosan, melyik hallgató mit tud még azon kívül, amit az oktatóval együtt vettek át. Ilyen esetben célszerű a következő három összetevő figyelembe vételével állítani össze magyar szöveget:

- a/ szó és alak szerint megegyező visszafordítási elemek,
- b/ átalakítást igénylő nyelvi elemek, és
- c/ egyéb nyelvi elemek.

Az utóbbi három szempont alapján fordítás céljára összeállított magyar szöveg kiválóan alkalmas a nyelvi anyag elsajátításának ellenőrzésére. /Szemléltetésképpen a 10. sz. mellékletben közöljük D. A. Bilenkin /55/ egyik tudományos-fantasztikus elbeszélésének azon bekezdéseit,

amelyek alapján a lefordítandó magyar szöveget megszerkesztettük, a 11. sz. mellékletben pedig magát a magyar szöveget, amelyben a szó és alak szerinti visszafordítási elemeket folytonos, az átalakítást igénylő elemeket pedig szaggatott vonallal húztuk alá. A nem jelölt nyelvi elemek az orosz szövegben nem szerepelnek./

A közölt magyar szöveg túlnyomó része szó és alak szerint megegyező visszafordítási és átalakítást igénylő nyelvi elemekből áll. Az átalakítást igénylő nyelvi elemeknek az összefüggő szövegben való elhelyezkedése megővja a hallgatókat a magolás veszélyétől, mivel gondolkodásra, aktív fordítási tevékenységre készíteti őket.

A magyarról oroszra történő írásbeli fordításoknak ez a feldolgozott orosz szövegekhez tapadó típusa nagyban hozzájárul a hallgatói munkafegyelem megszilárdításához. Minden hallgatónak érdeke a beszédgyakorlati foglalkozásokon való aktív részvétel, mert azokon történik az orosz beszédelemek automatizálása, mégpedig magyarról oroszra történő szóbeli fordítás - visszafordítás - útján is. Ez különösen fontos a nehezebb - sok új és viszonylag nehéz nyelvi elemmel telített - szövegek esetében.

A feldolgozott orosz szövegekhez tapadó fordításokat elsősorban az elsajátított orosz nyelvi ismeretek, s csak kisebb mértékben a fordítási készség ellenőrzése céljából alkalmazzuk. A 10. és a 11. sz. melléklet kiválóan alkalmas annak az érzékelésére, hogy egy-egy magyarról oroszra történő fordítást mennyire tudatosan kell az oktatónak előkészítenie.

A fordítási készség ellenőrzésére általában olyan magyar szövegeket szerkesztünk, amelyek nem egy adott orosz szöveghez, hanem egy nagyobb témához kapcsolódnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy felrúgjuk a régi és az új nyelvi elemeket tartalmazó fordítási egységek általunk legkedvezőbbnek ítélt /3:1!/ arányát, hogy itt a fordítási folyamat szinte kizárólag a szótározásra korlátozódik. Szó és alak szerinti visszafordítási elemeket ebben az esetben is alkalmazunk, csak kisebb mértékben. Különös figyelmet szentelünk a lefordítandó magyar szöveg érdekes voltára. Gondoskodunk arról, hogy legyen mit fordítani. /Nem mennyiségileg, hanem minőségileg./

BEFEJEZÉS

Az értekezés öt fejezetéből háromban lényegében azokat a magyarról oroszra történő szóbeli és írásbeli fordítással kapcsolatos kérdéseket foglalom össze, amelyeket minden orosz-tanárnak tudnia kell. Az adott kérdések összefoglalásánál elsősorban a szakirodalomra támaszkodom.

Saját tapasztalataim /és kutatásaim/ eredményeit a harmadik és az ötödik fejezetben közlöm. Ezek gyakorló pedagógus tapasztalatai, akinek az a legfőbb törekvése, hogy a kutatómunka első legkisebb eredményeit is azonnal "bevesse a termésbe", de az is meggyőződése, hogy a különböző módszerek és eljárások mellett az ismeretek átadásában döntő szerepe van a pedagógus személyiségének, szuggesztivitásának.

Az írásbeli fordítás új eljárásának kidolgozásakor és annak több csoportban huzamosabb időn keresztül történő gyakoroltatásakor hallgatóimat nem osztottam fel kísérleti és kontrollcsoportokra. Azért jártam el így, mert a jelen esetben nem lett volna célravezető az új fordítási technikát elsajátított csoportokat szembeállítani és összehasonlítani olyan csoportokkal, melyeket egyáltalán nem tanítottunk meg fordítani.

A magyarról oroszra történő szóbeli és írásbeli tanfordítás még sok nyitott /vagy nem eléggé bizonyított/ kérdésének kutatásánál a továbbiakban elengedhetetlen lesz számomra a felmérési módszerek alkalmazása, melyek irodalma hazai viszonylatban is már köteteket tesz ki. /Elegendő itt csak Nagy József ilyen irányú munkásságára utalnunk./ /57/

A harmadik és az ötödik fejezetben elolvasottak alapján az orosztanárnak /a gyakorló pedagógust értem alatta/ az a benyomása támad, hogy mindez pofonegyszerű, hogy mindez általa is megvalósítható. Eddigi tapasztalataink szerint a magyar-ról oroszra történő szóbeli és írásbeli fordítás általunk bemutatott módon való alkalmazásával a magyarról oroszra történő írásbeli fordítást "lehozhatjuk a földre". Hányszor fogalmazta már meg a marxista ismeretelmélet az egyszerűtől a bonyolultabb felé tételt, s mégis mily gyakran megfélekedezünk róla az oktatómunka folyamatában! Hadd írjunk még egy gondolatot az idézett tétel mellé: betüvetésre csak azt lehet jól megtanítani, akivel előzőleg megszerettettük a papírt meg a ceruzát.

Intézetünkben tanárképzés folyik. Éppen ezért a szóbeli fordítást még a szinkron fokán sem magáért a fordításért alkalmazzuk. A szóbeli fordítás alkalmazása eredményének könyveljük el azt a tényt, hogy végzett hallgatóinknak egy kis része a főiskolán átvett témakörökben szinkron tolmácsolásra is képes, amíg a szinkronitás kiépített kapcsolatai nem mosódnak el benne. /Ehhez pedig eddigi tapasztalataink szerint 4-5 hónap elegendő./

Человек и новейшая техника

Мы живём в век невиданных темпов технического прогресса. В наше время одним из основных направлений в развитии техники является автоматизация производства.

Уже сегодня основные рабочие операции в промышленности, на строительстве и в сельском хозяйстве выполняются машинами. Машины роют землю, плавят металл, вырабатывают электроэнергию, поднимают груз, шьют одежду, готовят пищу, печатают книги.

Но руки человека выполняют ещё очень многие вспомогательные операции: запускают и останавливают станок, устанавливают и снимают обрабатываемую деталь, управляют комбайном, электровозом, токарным станком, системой станков-автоматов.

Машины помогают человеку не только в физическом, но и в умственном труде. Они производят сложные вычисления, управляют станками и даже целыми заводами, переводят с одного языка на другой.

Человек работает сейчас над устройством автоматического контроля и управления. В промышленности осуществляется переход от автоматизации отдельных процессов к комплексной автоматизации производства. Один за другим вступают в строй заводы-автоматы.

Мы смело вступаем в эру автоматизации. Уже теперь можно предвидеть то время, когда промышленная продукция будет производиться в автоматизированных шахтах, на заводах-автоматах, а человек — творец и хозяин автоматических машин —

будет лишь наблюдать за правильностью действия всех механизмов.

Поэтому человек у пульта управления должен быть высококвалифицированным специалистом. Он должен иметь широкое техническое образование. Он должен уметь не только исправлять неполадки в машине, но и конструировать новые умные машины.

Автоматизация производства намного поднимет производительность труда.

A szókincs gyakorlása:

eddig nem tapasztalt . . . haladás . . . alapvető . . . termelés . . . művelet . . . építkezés . . . önt . . . varr . . . kisegítő . . . elindít . . . leállít . . . munkadarab . . . szellemi . . . számítás . . . ellenőrzés . . . irányítás . . . megvalósul . . . előrelát . . . automatizált . . . bánya . . . magasanképzett . . . zavar . . . termelékenység . . .

A kifejezésanyag gyakorlása:

eddig nem tapasztalt tempó . . . technikai haladás . . . a technikai haladás eddig nem tapasztalt tempója . . . alapvető irányzat . . . az alapvető irányzatok egyike . . . a termelés automatizálása . . . alapvető munkaművelet . . . fémét önt . . . terhet emel . . . ruhát varr . . . könyvet nyom . . . kisegítő művelet . . . elindítja a munkapadot . . . leállítja a munkapadot . . . beállítja a megmunkálandó munkadarabot . . . leveszi a megmunkálandó munkadarabot . . . kombájnt vezet . . . szellemi munka . . . bonyolult számításokat végez . . . egyik nyelvről a másikra fordít . . . automata ellenőrzés . . . automata irányítás . . . az egyes munkafolyamatok automatizálása . . . működésbe lép . . . automatizált üzem . . . ügyel a mechanizmusok működésének helyességére . . . vezérlőpult . . . magasanképzett szakember . . . széleskörű technikai műveltség . . . új gépeket szerkeszt . . . a munka termelékenysége . . . megemeli a munka termelékenységét . . .

Korunk egyik fő jellemzője a technikai haladás gyors üteme. A technika fejlesztésében az alapvető irányzat a termelés automatizálása. Az iparban, az építőiparban és a mezőgazdaságban az alapvető munkaműveleteket a gép végzi: fémeket önt, áramot fejleszt, terhet emel, ruhát varr, könyvet nyom és ételt készít. A kisegítő műveleteket azonban itt is az ember látja el: elindítja és leállítja a munkapadot, beállítja és leveszi a megmunkálandó munkadarabot, kombájnt vezet stb. A gép a szellemi munkában is segíti az embert: bonyolult számításokat végez, egyik nyelvről a másikra fordít.

Az ember most az automata irányítás és ellenőrzés rendszerén dolgozik. Napjainkban valósul meg a termelés egyes folyamatainak automatizálásától annak komplex automatizálásához való átmenet. Egymás után lépnek működésbe automata üzemek. Nemsokára az ipari termékeket automata üzemekben fogják előállítani. Az ember szerepe a termelésben pedig az lesz, hogy ügyelni fog a mechanizmusok működésének helyességére. A vezérlőpultnál azonban nem állhat akárki. Annak magasanképzett szakembernek kell lennie. Széleskörű technikai műveltséggel kell rendelkeznie. Egyről sohasem szabad megfeledkeznünk: az új okos gépeket mindig az ember fogja szerkeszteni.

A termelés automatizálása nagy mértékben emeli meg a munka termelékenységét.

Как попал чай в Россию?

Говорят, всё началось с того, что русский царь Михаил Фёдорович, желая порадовать монгольского хана, решил отправить ему в подарок знаменитые русские меха. Русский посол Василий Старков повёз царский подарок. Хан остался доволен. Когда русские стали собираться в обратную дорогу, хан попросил старкова передать царю 200 пачек чая. Старков никогда не слышал о чае и сначала никак не хотел принимать такой подарок. Он казался ему очень дешёвым. Но хан уговорил его, сказав: "Возьми и отвези обязательно. Подарок, который ты везёшь, будет дорог для царя. У вас в России ещё никто не пил чая..." Так чай появился в Москве.

В царском дворце внимательно изучили письмо хана, в котором рассказывалось, как приготовить чай. Потом его приготовили. Царь попробовал чай, и чай ему понравился. А через некоторое время с чаем познакомились все москвичи, и скоро его полюбили во всей России.

Hogyan került a tea Oroszországba

A teáról is néhány szót. Az első kétszáz csomag teát Mihail Fjodorovics orosz cár mongol kántól kapta. Amikor a cár elolvasta a kán levelét, nyomban hozzálátott a tea elkészítéséhez. Az első teát a cár titokban készítette. Amikor megkóstolta, a tea ízlett neki.

Amikor az udvari emberek megtudták, hogy a cár titokban teát iszik, botrányt csaptak. "Vallatni" kezdték a cárt. Nemsokára kiderült, hogy a teát Mongóliából hozták neki. A cárné jelenlétében a cár azt is bevallotta, hogy a teától ő okosabb, bátrabb és erősebb.

Nemsokára az udvari emberek utánozni kezdték a cárt, s bizonyos idő elteltével már minden moszkvai teát ivott.

Néhány év múlva már Ukrajnában is fogyasztottak teát.

Amikor a Szovjetunióba utazunk, a hálókocsi-kalauzok naponta négyszer is szolgálnak fel teát az utasoknak.

A felvételi vizsga magyar szövege

Az általános és középiskola osztályaiban nyolc éven át tanultuk az orosz nyelvet. Néhányan közülünk írásbeli, mások szóbeli vizsgát tettek ebből a tárgyból.

A felvételi vizsga előtt hat napon át főiskolai oktatók vezetésével gyakoroltuk a nyelvet, hogy megszokjuk a tanárokat, és hogy jobb eredményt érjünk el a felvételi vizsgán. A foglalkozások reggel nyolctól déli egy óráig, délután pedig háromtól ötig tartottak. Az első napon a tanárnő a padok előtt két hetest, a padokban pedig négy fiút és tizenhat lányt látott. Nekünk a gimnáziumban hat orosz óránk volt hetenként, ezért nem félünk a felvételi vizsgától.

Az utolsó óra végén csoportunk képviselője megköszönte a tanárnőnek a segítséget, kellemes pihenést és jó egészséget kívánt a csoport nevében, és egy csokor rózsát nyújtott át ajándékként.

A legjobb megoldások egyike:

В классах общей и средней школы мы учили русский язык 8 лет. Некоторые из нас сдавали письменный, а другие устный экзамен по этому предмету.

Перед приёмным экзаменом мы занимались языком под руководством преподавателей пединститута 6 дней, чтобы привыкнуть к преподавателям и достигать лучший результат на приёмном экзамене.

Занятия продолжались с 8-го утра до часа дня, а после обеда с трёх часа до пяти. В первый день преподавательница перед партами видела двух дежурного, а за партами четыре мальчика и шестнадцать девушек.

У нас в гимназии было 6 уроков в неделю, поэтому мы не боимся приёмного экзамена. В конце последнего урока представитель по нашей группе поблагодарил преподавательницу за помощь, и желал ей от имени группы приятный отдых и хорошее здоровье, и передал в подарок букет роз.

Néhány kifejezés fordítási hibái:

nyolc éven át

- через 8 лет
- в течении восемь лет

tanultuk az orosz nyelvet

- мы учились русский язык
- мы учили русскому языку
- мы упражняли язык
- мы изучали русского языка
- мы упражнялись русский язык

vizsgát tettek ebből a tárgyból

- они сдали экзамен из этого предмета

főiskolai oktatók vezetésével

- с помощи вузовских учителей
- руководством институтских преподавателей
- с управлением преподавателей института
- с вождением вузовских учителей

gyakoroltuk a nyelvet

- упражняли языку
- упражняли язык
- упражнялись этот язык

hogy jobb eredményt érjünk el

- чтобы достигали лучший результат
- достигать лучший результат
- добиться хорошие результаты
- мы лучше результат достигаем

reggel nyolctól déli egy óráig

- с восьми по тринадцать
- утром от восьмого до 13-ого
- рано от восьми до один
- утром восьми часов до час

a tanárnő két hetest látott

- преподавательница видела двух дежурного
- преподавательница видела два дежурного
- преподавательница видела два дежурных

a padokban

- в партах

a tanárnő négy fiút és tizenhat lányt látott

- п. видела четверо мальчиков и шестнадцать девушек
- п. видела четырех учеников и шестнадцати учениц

hetenként

- на каждой недели
- еженедельно
- через неделю

csoportunk képviselője

- представитель по нашей группе
- депутат нашей группы

megköszönte a tanárnőnek a segítséget

- благодарил учительнице за помощь
- поблагодарил учительницы за помощь
- поблагодарил преподавательницы за помощь
- поблагодарил помощ учительницу

a csoport nevén

- в названии группы
- во имя группы
- по имени группы

A mama meséli

Már a tanév első napjaiban az a gyanum támadt, hogy fiam nem mindig mond igazat. Tegnap ebéd közben ismét kiderült, hogy hazudik. Még csak tizenegy éves, ártatlanul néz nagy barna szemével a felnőttekre - és közben becsapja szüleit.

Nincs olyan kívánsága, amelyet ne teljesítenénk. A mult héten például, amikor a szomszéd moziban gyerekfilmet adtak és nagyon szerette volna megnézni, irtam osztályfőnöknőjének néhány sort, hogyan engedje el a gyereket háromnegyed tizkor. Azt is közöltem vele, hogy temetésre kell mennünk. A gyerekek tetszett a film és két óráig egyfolytában kacagott.

Egyszer kora tavasszal a munkából hazatérőben vettem neki négy piros paradicsomot huszonnégy forintért. De hogyan a papát meg ne haragítsuk, azt mondtuk neki, hogy csak két paradicsomot vettünk és mindössze tizenkét forintot fizettünk érte. Kisfiam nagyon boldog volt és egy pillanat alatt elpusztította az összes paradicsomot. És képzeld, néhány perc múlva ismét pirulás nélkül hazudott.

Milyen felháborító hálátlanság! Csak azt szeretném tudni, kitől tanulta ezt?

Место в памяти

- Вы директор мемориала?

Я поднял голову и увидел человека, который был так стар, что казался плоским. Немнущийся костюм обвис на нём складками и перемещался как-то вслед за телом, когда старик двигался, словно раздумывая, не заявить ли о своей полной самостоятельности...

Глаза у него были маленькие, под редкими седыми бровями, такого невыразительного мышиного цвета, что мной овладели дурные предчувствия...

Ваш Мемориальный центр обратился ко мне, как положено, с просьбой продиктовать свои воспоминания. Я отнёсся к задаче со всей ответственностью, так как понимаю то воспитательное значение, которое имеет опыт старшего поколения, ценность тех жизненных наблюдений и выводов, которые мы накопили...

Уже на пятой минуте его монолога в стуле подо мной объявились твёрдости, которых я раньше не замечал. Вообще захотелось перевести взгляд куда-нибудь за окно, где реяли птицы...

Каждый человек имеет право, которым нельзя пренебрегать без ущерба для общества, а потому сотрудники Мемориала и управляемые ими машины должны и обязаны относиться со всей ответственностью...

Мемориальный центр действительно великое достижение кибернетики, но отнюдь не "полное собрание мемуаров" всех и каждого. Да, любой человек, вне зависимости от возраста,

подключившись к нашему каналу, может рассказать свою жизнь, со всеми её мельчайшими, близкими сердцу подробностями /тайну авторства гарантирует закон/...

Неважно, что в воспоминаниях истина порой подменяется вымыслом или приукрашивается воображением; существенно и то, что было, и то, что придумано, - ведь это тоже жизнь! Надо лишь не путать одно с другим, для того и существуют особые фильтр-системы, чтобы сортировать и оценивать...

Чем, однако, мы провинились перед этим старцем?

- Исходя из сказанного, я решил осведомиться, сколько ячеек памяти занял мой рассказ. Что же выявилось? Вас интересует, что дала проверка? ...

Понимать тут было нечего, мне всё сразу стало ясно. То, что машина ничего не извлекла из его повествований, означало одно: они были пустышкой. В них отсутствовало личное, неповторимое, свежее, а была лишь банальность, которую машина отсеяла как мусор. Всё оказалось мусором, всё штампом, ни одной своей мысли, неподдельного чувства или хотя бы нового факта...

Ни сейчас, ни раньше он и мысли не допускал, что его воспоминания никому не нужный набор общих мест...

Всё верно. Нет неинтересных судеб, и с каждым человеком от нас уходит вселенная. Но... Вот этого я не мог ему сказать. Я не мог ему сказать, что вся его речь, а значит, и мышление давно окаменели...

A napokban egy öregember jelent meg az emlékezeteket rögzítő központ igazgatói irodájában. Nagyon öreg volt és annyira sovány, hogy a gyűrhetetlen ruha ráncokban lógott rajta. Szeme kicsiny volt és olyan kifejezéstelen egérszínű, hogy az igazgatót rossz előérzetek kerítették hatalmukba.

Az öregember a központ működésére panaszkodott. Elmondta, hogy a központ azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy diktálja le visszaemlékezéseit. Ő teljes felelősséggel viszonypult a feladathoz. Amikor az öreg mesélni kezdett, az igazgató kellemetlenül kezdte magát érezni, és kedve támadt tekintetét valahová az ablakon túlra irányítani, de sajnálta megbántani az öreget.

Minden embernek joga van lediktálni visszaemlékezéseit, amely jogot nem lehet figyelmen kívül hagyni a társadalom megkárosítása nélkül.

Az emlékezeteket rögzítő központ a kibernetika nagy vívmánya. Bármely ember, az életkortól függetlenül, elmondhatja életét annak valamennyi részletével, mivel a szerzői jogot a törvény szavatolja. Még az sem fontos, hogy az igazságot idővel megszépíti a képzelet, mert a szűrő-rendszerek úgyis kivonják a lényegét a visszaemlékezésekből, a banalitást pedig mint szemetet rostálják ki.

Az igazgató az elején nem tudta elképzelni, mit vétett a központ ez ellen az öregember ellen. De csakhamar kiderült, hogy az öreg visszaemlékezései egyetlen sejtet sem töltöttek meg. Az öregember szentül meg volt győződve arról, hogy a hiba a készülékben van. Nem akarta elismerni, az ő visszaemlékezései a közhelyek senkinek sem szükséges készlete, hogy gondolkodása régen megkövesedett.

J E G Y Z E T E K

1. A visszafordításnak az idegennyelv-oktatásban betöltött pozitív szerepével a szakirodalom szinte rendszeresen foglalkozik: Ительсон Е. И., К вопросу о месте обратных переводов: Иностранные языки в школе 1951/2.
Салистра И. Д., Обратный /двусторонний/перевод и его применение в школе: Вопросы методики обучения иностранным языкам в средней школе, Учпедгиз 1956, Сборник статей 190-197.
Птачек И., Роль и место перевода при обучении русскому языку: Русский язык за рубежом 1973/I. 98.
2. Így foglal állást az 1961. nov. 21-30-án Moszkvában megtartott nemzetközi konferencia is, amelyről az INyT 1962/3. számában számolnak be "Nemzetközi konferencia az idegen nyelvek tanításának kérdéseiről" címmel.
3. Рецкер Я. И.: Теория перевода и переводческая практика, Изд. "Международные отношения", Москва 1974. 7.
4. Tekintettel arra, hogy a fordításban a lexikai elemek vannak túlsúlyban és a fordítást a lexika oldaláról közelíti meg.
5. Bär Siegfried, O základech prekládání a o úloze prekladu při vyuce cizím jazykum: Cizi jazyky ve škole 1962/63. 1. 401-406. /A fordítás alapelvei és szerepe az idegen nyelvek oktatásában. Ford. Suara R./
6. Scserba L. V. ezt az álláspontját az 1961-ben Moszkvában megrendezett nemzetközi konferencián fejtette ki, amelyről az INyT 1962/3. számában számolnak be.

7. Moody K. W., Controlled Composition Frames: EIT 1965. No 4. 146-155. /Ellenőrzött fogalmazási keretek. Ford. Somorjai F./
8. Frantisek M., K otázce vnitrního prekládání: Cizi Jazyky 1963/64. VII. 9. 402-406. /A belső fordítás kérdéséhez. Ford. Suara R./
9. Piepho H.-E., Über die Rolle der Muttersprache in Englischunterricht: PNsU 1964. No 1. 40-48. /Az anyanyelv szerepéről az angol nyelv oktatásában. Ford. Somorjai F./
10. Цибахашвили Г. И., Некоторые вопросы использования родного языка при обучении русскому: Русский язык в национальной школе 1974/6. 21-25.
11. Бородулина М. К., Минина Н. М., К вопросу о переводе: Основы преподавания иностранных языков в языковом вузе, Издательство "Высшая школа", Москва 1968. 41-45.
12. Бархударов Л. С., Некоторые вопросы теории перевода: Русский язык за рубежом 1968/1. 99.
13. Комиссаров В. Н., Обучение иностранному языку и перевод: Русский язык за рубежом 1971/2. 49-56.
14. Ferenczy Gyula, A fordítás néhány nyelvészeti és egyéb vonatkozásáról: Modern Nyelvoktatás XII. évf. 1. és 2. sz. 136.
15. Назариан Р. Э., Формы и виды занятий по переводу в процессе обучения иностранцев русскому языку: Русский язык за рубежом 1968/3. 93.
16. Комиссаров В. Н. i. m. 50.
17. Ruszthy Gyuláné, A fordítás problémái: Modern Nyelvoktatás XII. évf. 1. és 2. sz. 161.

18. Бархударов Л. С. i. м. 99.
19. Ruszthy Gyuláné i. м. 161.
20. Frantisek M. i. м. 402-406.
21. Соловьёва И. М., Сопоставительное изучение языков и перевод: Преподавание иностранных языков, Теория и практика, Изд. "Наука", Москва 1971. 168.
22. Фёдоров А. В.: Введение в теорию перевода, Издательство литературы на иностранных языках, Москва 1953. 10.
23. Беляев Б. В., Психологический анализ процесса языкового перевода: Иностранные языки в высшей школе, РОСВУЗИЗДАТ 1963. 162.
24. Tarnóczi Lóránt: Fordítókalauz, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1966. 218.
25. Комиссаров В. Н.: Слово о переводе /Очерк лингвистического учения о переводе/ Изд. "Международные отношения" Москва 1973. 39.
26. Ferenczi Gyula i. м. 140.
27. Соловьёва И. М. i. м. 170.
28. Рецкер Я. И. i. м. 7.
29. Найда Ю. А., Наука перевода: Вопросы языкознания 1970/4. 10.
30. Швейцер А., К вопросу об анализе грамматических явлений при переводе: Тетради переводчика, Издательство Института международных отношений, Москва 1963. II.
31. Banó István, A tanulók otthoni önálló munkája, tanulása: INyT 1967/3. 65.

32. Politzer R. L., Some Reflections on the Use of the Native Language in Elementary Language: Language Learning VIII. No 4. 214-221. /Néhány gondolat az anyanyelv használatáról az alapfokú idegennyelv-oktatásban. F. Tóvölgyi H.
33. Салистра И. Д. i. m. 191.
34. Миньяр-Белоручев Р. К.: Методика обучения переводу на слух. Издательство ИМО, Москва 1959. 175.
35. Lipták János, A gyakorlat didaktikai értelmezése: Felsőoktatási Szemle 1965/5. 331-332.
36. Pálffy István - Szanyi Gyula, A felsőfokú idegennyelvi oktatás korszerűsítésének feladatai: Felsőoktatási Szemle 1966/11. 667.
37. Skinner B. F.: The Technology of Teaching, Meredith Corporation, New York 1968. /A tanítás technológiája, Gondolat 1973. 103-104./
38. Bär S. i. m. 401-406.
39. Suara Róbert, Automatizációs gyakorlattípusok az orosz nyelv oktatásában: Modern Nyelvoktatás 1968. 47.
40. Rakonczás Pál, Tartalomközpontúság az orosz beszédnyelv főiskolai oktatásában: INyT 1972/5. 153-157.
41. Пулькина И. М. - Захава-Некрасова: Учебник русского языка для студентов-иностранцев, Изд. "Вышая школа" М. 1975.
42. Янверк Э., Об автоматизации речевых навыков: Русский язык в национальной школе 1967/I. 26.
43. Миньяр-Белоручев Р. К., Место домашнего задания в курсе перевода: Вопросы лингвистики и мет. преп. ин. яз., вып. 3. ИМО Москва 1960. 217.
44. Tarnóczi Lóránt i. m. 35-36.

45. Сотак М., Проблемы и методика перевода специального текста в преподавании иностранных языков:
Slavica slovaca 1973/3. 326.
46. Lado R.: Language Teaching. A Scientific Approach.
New York 1964. /A könyv egyes fejezetei oroszról magyarra való fordításban jutottak el hozzánk./
47. Szentiványi Ágnes, Néhány gondolat a felsőfokú nyelvoktatás elméletéről: Modern Nyelvoktatás 1973. 35.
48. Az 1962-ben életbe lépett és 1973-ban módosított általános iskolai, valamint az 1965-ben megjelent középiskolai orosz tanterv.
49. Reports on Education: Modern Language Teaching in Schools 1970. January, No 60. /Helyzetkép az angliai iskolai idegennyelv-oktatásról. Ford. Fecske Andrásné/
50. Banó István, Fordítás magyarról oroszra: Az orosz nyelv oktatásának metodikája. Tankönyvkiadó, Budapest 1972.
Szerk. Banó István és Kosaras István. 250.
51. Erdei Gyula, A fordítás helye és szerepe a korszerű nyelvoktatásban: Modern Nyelvoktatás 1970. 157.
52. Рецкер Я. И. i. m. 24.
53. Рецкер Я. И. i. m. 25.
54. Беляев Б. В. i. m. 162.
55. Биленкин Д. А.: Проверка на разумность, Библиотека советской фантастики, Москва "Молодая гвардия" 1974.
Место в памяти 26-31.
56. Rosta Sándor: Az orosz nyelvtanítás elmélete és gyakorlata, Kézirat, Tankönyvkiadó, Budapest 1970. 161-162.

57. Nagy József: Az elemi számolási készségek mérése,
Eredménymérés az iskolában, Tankönyvkiadó, Bp. 1971.
Ágoston György, Nagy József, Orosz Sándor: Méréses mód-
szerek a pedagógiában, Tankönyvkiadó, Bp. 1971.
58. Pete István: Orosz nyelvgyakorlat, Országismeret III.
Tankönyvkiadó, Budapest 1973. 49.